

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти

на тему
«Трансформація зовнішньоекономічних зв'язків України в
умовах інтеграції в світовий економічний простір»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЗД-21м(1,4)
ОПП «Менеджмент
зовнішньоекономічної діяльності »
спеціальності 073 «Менеджмент»
_____ Шевченко М.І.
« ____ » _____ 2022 р.
Керівник роботи
к.е.н., доцент

_____ Дар'я НАСИПАЙКО
« ____ » _____ 2022 р.

Рецензент _____

Анотація

Трансформація зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах інтеграції в світовий економічний простір. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» зі спеціальності 073«Менеджмент». – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2022.

У роботі розкрито економічну сутність зовнішньоекономічних зв'язків як економічної категорії; методичні підходи до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки; особливості регулювання зовнішньоекономічних зв'язків України. Представлено аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України; досліджено сучасний стан державних фінансів України; оцінено показники економіки країни в платіжному балансі. Запропоновано напрями вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України, в також представлено перспективи розвитку українсько-японських зв'язків в економічній сфері.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, зовнішньоекономічна діяльність, державні фінанси, платіжний баланс, європейська інтеграція

Annotation

Transformation of Ukraine's foreign economic relations in the context of integration into the world economic space. - Manuscript.

Qualifying work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "Management of foreign economic activity " in the specialty 073" Management ". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2022 .

The work defines the economic essence of foreign economic relations as an economic category; methodical approaches to the analysis of the influence of foreign economic relations on the development of the economy; peculiarities of regulation of foreign economic relations of Ukraine. An analysis of the influence of external and internal factors on the foreign economic activity of Ukraine is presented; the current state of state finances of Ukraine was investigated; indicators of the country's economy in the balance of payments were evaluated. Directions for improving the instruments of influence on Ukraine's foreign economic activity are proposed, and prospects for the development of Ukrainian-Japanese relations in the economic sphere are also presented.

Key words: foreign economic relations, foreign economic activity, state finances, balance of payments, European integration

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ.....	10
1.1. Зовнішньоекономічні зв'язки як економічна категорія.....	10
1.2. Методичні підходи до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки.....	18
1.3. Особливості регулювання зовнішньоекономічних зв'язків України.....	24
Висновки до розділу 1.....	32
 РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ.....	34
2.1. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України.....	34
2.2. Сучасний стан державних фінансів України.....	45
2.3. Оцінка показників економіки країни в платіжному балансі.....	51
Висновки до розділу 2.....	57
 РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ.....	59
3.1. Вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України.....	59
3.2. Перспективи розвитку українсько-японських зв'язків в економічній сфері.....	64
Висновки до розділу 3.....	69
 ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Зовнішньоекономічна діяльність є одним із важливих факторів стабільного розвитку національних економік країн світу. Зовнішньоекономічна діяльність — це процес розвитку економічних зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва і їх іноземними партнерами як на території України, так й за її межами. Вагомим чинником підвищення ефективності господарської діяльності як на рівні окремих підприємств, так й в масштабах всієї країни є розвиток зовнішньоекономічної діяльності. В умовах ринкової економіки одним із актуальних питань управління підприємством є формування його економічного механізму розвитку зовнішньоекономічної діяльності, який забезпечить ефективність виробництва і конкурентоспроможність підприємства.

Зростає взаємозалежність світу, зміцнюються зв'язки між країнами, регіонами, містами, змінюється їх ієрархія, кількісні та якісні показники. Для України, як і для інших постсоціалістичних країн, які зазнали і зазнають радикальних змін в результаті переходу від планової до ринкової економіки, успішна інтеграція в світове господарство є однією з передумов власного прогресу.

Процеси трансформації механізмів європейської інтеграції набули масштабного характеру і настільки суттєво модифікували систему Європейського Союзу, що можна з упевненістю говорити про повне переформатування європейської інтеграції. Очевидно, цей процес суттєво вплине на майбутнє держав-членів, країн-партнерів Європейського Союзу і країн, які вирішили пов'язати свою долю з інтеграцією до структур Європейського Союзу. Для України, яка прагне стати повноправним членом світового співтовариства, ключовим політичним завданням в цьому контексті є оптимальне використання нових можливостей, пошук адекватних відповідей на виклики та ризики, що виникають в тому числі під час визначення двосторонньої зовнішньої політики, яка дозволить державі

реалізовувати національні інтереси шляхом взаємовигідного співробітництва з іншими країнами. Саме міжнародне співробітництво виступає вагомим фактором впливу на рівень розвитку економіки України, головним елементом якого є зовнішньоекономічна діяльність як співробітництво суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності різних держав.

Особливостям розвитку зовнішньоекономічної сфери у період ринкових трансформацій присвячені розробки таких вчених, як І. Багрова, В.Бесєдіна, А. Бузгаліна, І. Бураковського, В. Бурмістров, В. Волошина, Г.Дроздова, П. Єгоров, А. Кирєєва, А. Козаченко, Є. Кочетова, А. Кредісова, Ю. Лисенко, В. Новицький, В. Онищенко, Г. Остапова, М. Павловського, О.Рогача, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Спартака, С. Соколенко, А. Філіпенка, К. Холодов, А. Чухно, Н. Шмельова, О. Шниркова, О. Яворський та інших. Однак на сьогодні незважаючи на існуючі дослідження, проблеми трансформації зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах інтеграції в світовий економічний простір залишаються актуальними.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та практичних підходів до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки.

Виходячи з поставленої мети, в роботі були вирішені наступні **завдання:**

- дослідити економічну сутність зовнішньоекономічних зв'язків;
- вивчити методичні підходи до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки;
- проаналізувати вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України;
- вивчити особливості державних фінансів України;
- оцінити основні показники економіки країни в платіжному балансі;
- обґрунтувати напрями вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження обрано процес трансформації зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах інтеграції в світовий економічний простір.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети випускної кваліфікаційної роботи застосовувалася система загальнонаукових методів аналізу, зокрема: метод системного аналізу, положення діалектичного методу пізнання процесів і явищ у їх взаємозв'язку та розвитку, методи порівняння, синтезу, систематизації та узагальнення, методи логічного узагальнення.

Теоретична значимість отриманих результатів полягає у наступному:

- ідентифіковано окремі проблеми розвитку торговельно-економічного співробітництва України, ключові серед яких пов'язані із диверсифікацією геополітичних та регіональних пріоритетів української держави;
- шляхом вивчення проблем в сфері зовнішньоекономічної діяльності обґрунтовано необхідність здійснення ряду заходів – зокрема з боку держави повинна бути підтримка та розроблена програма щодо стимулювання експорту та стримування зростання імпорту для врівноваження сальдо зовнішньої торгівлі

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що даний матеріал може бути використано підприємствами, установами, організаціями для активізації експортно-імпортних операцій.

Апробація результатів дослідження та їх публікація Результати дослідження оприлюднені на наукових конференціях студентів та магістрантів Центральноукраїнського національного технічного університету та II Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем» (м. Кропивницький, ЦНТУ), висвітлені в тезах

доповіді.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

В першому розділі «Теоретичні аспекти зовнішньоекономічних зв'язків України» розкрито економічну сутність зовнішньоекономічних зв'язків як економічної категорії; методичні підходи до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки; особливості регулювання зовнішньоекономічних зв'язків України.

В другому розділі «Дослідження показників зовнішньоекономічних зв'язків України» представлено аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України; досліджено сучасний стан державних фінансів України; оцінено показники економіки країни в платіжному балансі.

В третьому розділі «Перспективи розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України» запропоновано напрями вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України, в також представлено перспективи розвитку українсько-японських зв'язків в економічній сфері.

Обсяг роботи. Робота викладена на викладена на 83 сторінках, її положення проілюстровані 3 таблицями та 7 рисунками. Список використаних джерел налічує 91 найменування і викладений на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

1.1. Зовнішньоекономічні зв'язки як економічна категорія

Зовнішньоекономічні зв'язки відіграють важливу роль у національній економіці, забезпечують економічне зростання та створюють конкурентне ринкове середовище. «Нині в середньому кожен третій український продукт або послуга реалізуються за допомогою зовнішніх економічних зв'язків, що відіграють помітну роль у національній економіці та істотно впливають на темпи і пропорції економічного зростання, створення конкурентного ринкового середовища і на весь системний трансформаційний процес. Важливою складовою частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин є зовнішньоекономічна діяльність, яка пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок» [36].

Україна – незалежна європейська держава, друга за територією країна в Європі, з вигідним суспільно-географічним положенням, високим транзитним потенціалом, значним експортним потенціалом та перспективою розбудови дієвої організації зовнішньоекономічних зв'язків [26].

Як кожна незалежна держава Україна є повноправним учасником світового господарства і забезпечує практичну участь у: взаємодії між країнами світу, обмінюється різноманітною продукцією, інформацією, послугами з країнами-партнерами на основі міжнародного поділу праці; співпраці політичних органів, яка орієнтована на вирішення глобальних проблем людства; здійсненні освітньо-культурних й інших соціальних і особистих контактів, тобто встановленні своїх зовнішніх зв'язків [27].

Світове господарство – історично сформована та динамічна система національних господарств світу, які пов'язані між собою міжнародними відносинами [28].

Зовнішні та внутрішні фактори, які постійно впливають на економіку як України так і інших країн, є важливими складовими функціонування глобальної економіки. «Вони мають на стільки серйозний вплив головним чином через те, що сучасні міжнародні відносини передбачають таку систему, за якої окремо взяте суспільство не може задовольнити себе самостійно через розвинену спеціалізацію. Воно не може одночасно прийняти на себе обов'язки аграрного та індустріального виробництв. Зрештою це впливає на те, що країни так званого центру відповідають за часткове інвестиційне забезпечення, а країни периферії відповідають центру товарами і послугами» [1].

За цих умов глобальну економіку визначають як нову сходинку на шляху розвитку міжнародних економічних процесів, яка неухильно стає єдиним цілим, складною системою, яка об'єднує у собі інформаційні, виробничі, фінансові, збутові та наукові елементи [2].

Залежно від особливостей прояву чинників (сили, часу, країни тощо), вони мають різні наслідки: одні майже не відчутні, інші охоплюють цілі регіони, а іноді й увесь світ. Дуже часто їх неможливо передбачити, а отже їх вивчення відбувається лише у ретроспективі. Таким чином слід зважати на динаміку зміни показників у минулому разом з тим оцінюючи фактори, які мали місце у відповідному періоді [3].

В основному, різні зовнішньоекономічні чинники проявляються через зовнішньоекономічні зв'язки. Зовнішньоекономічні зв'язки – це сукупність форм, засобів та методів зовнішньоекономічних відносин між країнами. Як економічна категорія зовнішньоекономічні зв'язки відображають систему економічних зв'язків, що виникають в результаті руху ресурсів всіх видів між державами і господарюючими суб'єктами різних держав. Ці двосторонні

відносини охоплюють всі сфери економічного життя держави і передусім виробничу, торговельну, інвестиційну та фінансову діяльність [4].

У науковій економічній літературі часто під зовнішньоекономічними зв'язками розуміють систему міждержавних зовнішньоекономічних відносин, а зовнішньоекономічна діяльність обмежується рамками функціонування суб'єктів господарювання. «Ця думка може бути коректною з тієї точки зору, що зовнішньоекономічні зв'язки між державами є більш тісними і міцними та менш схильні до внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, ніж аналогічні зв'язки між суб'єктами господарювання. Разом з тим, не слід забувати і про зовнішньоекономічну діяльність держави, яку здійснюють відповідні міністерства, відомства та підзвітні їм підприємства. Відтак, поняття зовнішньоекономічної діяльності притаманне як для суб'єктів господарювання, так і для держави. Що ж стосується зовнішньоекономічних зв'язків, то вони різною мірою характеризують зовнішньоекономічні відносини всіх суб'єктів». Іншими словами, чим більше уразливі зовнішньоекономічні відносини до різних шоків, то слабшими є зовнішньоекономічні зв'язки [39, с. 18].

Важливою складовою розвитку економіки та господарської діяльності країни, в цілому, є розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств країни та зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема.

Економічні перетворення, що розпочалися в Україні після здобуття нею незалежності і відбуваються сьогодні, спрямовані на інтеграцію (проникнення, зближення) українських підприємств у систему міжнародних економічних зв'язків. Значення таких зв'язків у розвитку країн постійно зростає, оскільки країна як економічна система є відкритою і не може ефективно функціонувати в закритому просторі. Поняття «зовнішньоекономічна діяльність» з'явилося в Україні з початком економічної реформи в 1987 році, коли почалася поступова відміна монополії держави (на той час УСРСР) на здійснення будь-яких економічних операцій

(у тому числі й зовнішньоекономічних), наданні підприємствам права самостійного виходу на зовнішні ринки [19, с. 130].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічною діяльністю є діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [5].

У Господарському Кодексі України [21] зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання визначається як господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, та/або робочою силою.

Можна виділити найпоширеніші визначення зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до першого підходу зовнішньоекономічна діяльність має розширене тлумачення і розглядається як сукупність низки категорій залежно від рівнів її здійснення, серед яких можна виділити наступні. По-перше, мегарівень (глобальний рівень) на якому зовнішньоекономічна діяльність - це комплекс міжнародних економічних відносин усіх країн світу, що формує міжнародний поділ праці і реалізується у формі глобалізації світових економічних відносин [23]. По-друге, «метарівень – рівень зовнішньоекономічних зв'язків, що виявляється в реалізації міжнародної регіональної інтеграції та діяльності регіональних інтеграційних угруповань. По-третє, макрорівень – сукупність зовнішньоекономічних зв'язків між країнами. По-четверте, мезорівень – зовнішньоекономічні зв'язки між окремими галузями промисловості різних країн світу, а також зовнішньоекономічні зв'язки на рівні регіонів. По-п'яте, мікрорівень – зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання, сукупність здійснюваних ними зовнішньоекономічних операцій, єдність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій підприємств під час функціонування на зовнішньому ринку» [24].

Зовнішньоекономічна діяльність як один з аспектів зовнішньоекономічних зв'язків одними вченими розглядалась як можливість одержувати валютну виручку від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій), виробляти конкурентоспроможну продукцію; іншими – визначалась як певна система господарської та виробничої діяльності підприємства, що включає організаційні, комерційні та інші види завдань, які передують здійсненню зовнішньоекономічних операцій [37].

Для України характерний триетапний процес розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Перший (1918-1987 р.р.) – радянські роки. Зовнішньоекономічні зв'язки колишнього Радянського Союзу розвивались по-різному: менш інтенсивно в роки «холодної» війни, більш інтенсивно пізніше. Недостатнє використання нових форм зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема йдеться про компенсаційні угоди, ліцензійну торгівлю та ін. Другий етап (1987-1991 рр.) – роки перебудови економіки. Цей етап характеризувався ліквідацією державної монополії на зовнішню торгівлю і зміною принципів організації управління зовнішньоекономічною діяльністю. Третій етап (1991 р. – до теперішнього часу). На цьому етапі відбувається формування законодавчої бази в сфері зовнішньоекономічної діяльності, спостерігається зростання обсягу зовнішньоторговельного обігу, розширюється географія зовнішньоекономічних зв'язків [38, с. 15-16].

Треба відмітити, що стаття 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлює принципи, завдяки яким досягається відповідність регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою: забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України; створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн [25].

Основними напрямками зовнішньоекономічної діяльності є:

- вихід на зовнішній ринок;
- експортно-імпортні операції;
- моніторинг національної зовнішньої політики;
- міжнародне інвестиційне співробітництво;
- валютні та фінансово-кредитні операції [22].

Зовнішньоекономічні зв'язки та зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання є рівнями ієрархічної структури системи зовнішньоекономічної діяльності. Характер зовнішньоекономічних зв'язків держави визначає стратегію зовнішньоекономічної діяльності підприємств [35, с. 96].

Зовнішньоекономічні операції для країни є «суттєвим джерелом бюджетних надходжень та поліпшення стану платіжного балансу. Виконуючі основні зовнішньоекономічні операції, такі як експорт та імпорт, підприємства країни розширюють не лише кон'юнктуру внутрішнього ринку, але й дають змогу державі проявити свій економічний та експортний потенціал на світовій арені. Для багатьох країни світу зовнішньоекономічні операції підприємств, зокрема експортно-імпортні відіграють вагомe значення в розвитку економіки держави» [15, с. 118].

Експорт продукції є пріоритетним завданням для розвитку економіки та міжнародних зв'язків України загалом.

Продукція господарського комплексу України посідає помітне місце у зовнішньоекономічних відносинах нашої держави. За попередніми оцінками, майже 37% від загальних обсягів виробництва України відправляється на експорт в різні країни світу. Роль нашої держави в міжнародній торгівлі посилюється у зв'язку із процесами інтеграції до європейського і світового співтовариства, вступом до СОТ та розвитком двосторонніх відносин із сусідніми державами в рамках євро регіонів та спеціальних (вільних) економічних зон. Не менш важливою складовою міжнародної інтеграції господарства України є зростання його ролі на міжнародному ринку

інвестицій та цінних паперів, особливо в галузі металургії, машинобудування та виробництва продуктів харчування [20].

На сучасному етапі міжнародна торгівля відіграє велику роль у розвитку економіки держави та виступає одним з головних напрямків розвитку багатьох сучасних держав, джерелом товарів, виробництво яких неможливо всередині країни, а також доходів від експортно-імпортних операцій. «Вона надає країнам можливість розширювати свої можливості виробництва та споживання, посилити конкуренцію, отримувати продукти, які необхідні споживачам, а також реалізовувати надлишок, який не поглинається внутрішнім ринком. Для багатьох держав, де з певних причин відсутні виробничі процеси, зовнішньоекономічна діяльність – єдиний спосіб забезпечення себе необхідними товарами» [32].

Зовнішня торгівля, тобто міжнародний обмін товарами та послугами, є однією з найдавніших форм міжнародних економічних відносин. Зовнішня торгівля – це торгівля між країнами, яка включає експорт й імпорт товарів та послуг. Під експортом розуміють товари і послуги, які виробляються в одній країні, а продаються за її межами. Зазвичай до експортних товарів відносять ті товари, внутрішні ціни на які нижчі від цін на світовому ринку. Під імпортом розуміють товари і послуги, які виробляються за межами країни, але імпортуються та споживаються в ній [34].

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків можна віднести до частини науки про фінанси, яка знаходиться на стику двох сфер – фінансових і зовнішньоекономічних відносин. Незважаючи на свою відокремленість, ці сфери тісно взаємопов'язані, що проявляється в наявності особливих фінансових аспектів у зовнішньоекономічній діяльності, а також у специфіці функціонування фінансів в умовах зовнішньоекономічної діяльності. Згадані особливості фінансів зовнішньоекономічних зв'язків проявляються в таких аспектах:

– обмежені сферою функціонування зовнішньоекономічних зв'язків, яка розкривається через свою структуру (зовнішньоторговельна, виробничо-інвестиційна та валютно-кредитна співпраця);

– обмежені рамками взаємодії особливих суб'єктів, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність [39].

Зовнішня торгівля є одним із найважливіших джерел наповнення державного бюджету України. Розвиток торговельно-економічного співробітництва України позначений низкою проблем, ключові з яких пов'язані із диверсифікацією геополітичних і регіональних пріоритетів Української держави. Вирішальний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі мала також низка інших негативних факторів [75]:

- несприятлива економічна ситуація на ключових для України світових ринках;
- нерівномірність розвитку різних країн;
- перерозподіл фінансових потоків і активів;
- коливання світових валют і цін на сировину;
- нестабільність курсу національної валюти;
- загострення проблем в торговельно-економічних і політичних відносинах з Росією;
- нераціональна структура вітчизняного експорту, в якому домінують сировина і продукція з низьким рівнем переробки;
- низька конкурентоспроможність українських товарів і послуг;
- нарощування фінансових зобов'язань через несвоєчасні розрахунки українських підприємств з іноземними партнерами.

Глобалізація світових товарних ринків та економік, зростаюче значення зовнішньоекономічних та торговельних відносин, розвиток міжнародної кооперації зумовлюють дедалі тіснішу інтеграцію та взаємозалежність зовнішньої торгівлі та внутрішньої економіки. Однак критична залежність України від кон'юнктури зовнішніх ринків є одним із головних стримуючих

факторів, що впливає на темпи економічного розвитку держави. Тому будь-які масштабні кризові явища у міжнародній економіці обмежують можливості для нарощування та географічної диверсифікації вітчизняного експорту, що негативно позначаються на економіці України. На сьогоднішній день у світовій економіці більш стрімкі темпи зростання демонструють країни «Великої сімки», на відміну від держав групи БРІКС та інших «нових» ринків, де спостерігається обмеження споживчого попиту [75].

1.2. Методичні підходи до аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток економіки

Результативність та ефективність зовнішньоекономічних зв'язків має багато протиріч з точки зору сучасної теорії і практики. З одного боку, зовнішньоекономічна діяльність держави сприяє більш ефективному використанню потенційних можливостей, зумовлених конкурентним характером взаємодії на міжнародній арені, з іншого – існує загроза децентралізації управління зовнішньоекономічними зв'язками, що в кінцевому підсумку є основою обмеженого контролю з боку держави і поступом до гальмування економічного розвитку зокрема. Багатокритеріальний детальний аналіз здатний відобразити реальний стан зовнішньоекономічних зв'язків і перспективи їх розвитку та зміцнення (рис. 1.1), [18].

Також пропонується оцінювати ефективність експорту (Р.М. Дацків [29] на базі показника валютної ефективності експорту, відносної ефективності транскордонних зовнішньоекономічних операцій та показника ефекту транскордонних зовнішньоекономічних зв'язків. С.В. Кузнецова [30, с. 95] пропонує методичний підхід, який ґрунтується на використанні показників валютної та абсолютної ефективності експорту. На думку автора,

ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств визначається комплексом факторів, закладених у стратегічну програму розвитку експортоорієнтованого виробництва на підприємстві.

Рис. 1.1. Показники оцінки зовнішньоекономічних зв'язків [18].

Всю сукупність показників, що дають змогу здійснювати системне дослідження зовнішньоекономічних відносин країни, Гребельник О.П. поділяє на наступні групи [33]:

- 1) показники обсягів;
- 2) показники інтенсивності;
- 3) показники структури зовнішньоекономічних зв'язків;
- 4) показники динаміки та результативності зовнішньоекономічних відносин.

До першої групи показників, які дають кількісну характеристику зовнішньоекономічних зв'язків, слід віднести:

– обсяг експорту товарів – кількість товарів вітчизняного виробництва, які експортуються та продаються за межі країни. Для оцінки експорту більшість країн використовують цінову базу ФОБ (FOB — Free on Board

(«вільний на борту судна»)), згідно з якою продавець зобов'язаний доставити товар до порту відвантаження та завантажити його на борт судна [41];

– обсяг імпорту товарів – кількість ввезених і реалізованих товарів іноземного виробництва на території країни. Для оцінки імпорту найчастіше використовується цінова база СІФ (Cifl — Cost, Insurance and Freight («вартість, страхування і фрахт»)); при цьому продавець за свій рахунок фрахтує судно, вантажить товар та страхує його від ризиків [41];

– зовнішньоторговельний оборот – загальний обсяг експорту-імпорту товарів за певний період часу (як правило, за рік):

$$\text{ЗТО} = \text{Е} + \text{І} \quad (1.1),$$

де ЗТО– зовнішньоторговельний обіг; Е– обсяг експорту (у вартісних одиницях); І– обсяг імпорту (у вартісних одиницях), [40, с. 107];

– генеральна (загальна) торгівля - вартість зовнішньоторговельного обороту з урахуванням вартості транзитних товарів;

– обсяг реекспорту - кількість вивезення раніше завезеного товару;

– обсяг реімпорту – кількість ввезення раніше вивезених товарів;

– обсяг експорту давальницької сировини – вивезення сировини українського походження з метою її переробки за межами митної території країни з подальшим ввезенням готових виробів з неї в країну експорту сировини;

– обсяг імпорту давальницької сировини – ввезення сировини іноземного походження з метою її переробки на митній території України з подальшим вивезенням готових виробів в країну експорту сировини;

– обсяг зовнішніх прямих інвестицій в країну – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту;

– обсяг зовнішніх прямих інвестицій з країни – цінності, що вкладаються резидентами-інвесторами країни в об'єкти інвестиційної діяльності за кордоном [33].

Показники інтенсивності міжнародних економічних відносин можна поділити на дві підгрупи: показники інтегрованості та показники обсягів на душу населення. Показники, які характеризують структуру зовнішньоекономічних зв'язків, це: товарна, галузева, інституціональна, геополітична та географічна структура зовнішньоекономічних відносин [33].

Товарна структура міжнародної торгівлі характеризує товарне наповнення експорту і імпорту (продукція сільського господарства, продукція добувної промисловості, промислові товари тощо). Географічна структура міжнародної торгівлі — це розподіл торгових потоків між окремими країнами та їх групами, розділених за територіальними або організаційними ознаками. Наприклад, Азія, Африка, Європа, Америка — за територіальним характером; країни ЄС, країни НАФТА, країни МЕРКОСУР тощо — за організаційною ознакою. Ступінь активності у світовій торгівлі є однією з ознак участі країни в міжнародних економічних відносинах. Для його оцінки використовуються такі показники [41]:

- а) експортна квота;
- б) імпортна квота;
- в) структура експорту;
- г) структура імпорту;
- д) порівняльне відношення частки країни у світовому виробництві ВВП/ВНП та її частки у світовій торгівлі.

Експортна квота відображає відношення обсягу експортованих товарів і послуг до ВВП/ВНП. На рівні галузі — це питома вага експортованих галуззю товарів і послуг в їх загальному обсязі.

Імпортна квота — це відношення обсягу імпорту до ВВП/ВНП. Питома вага експорту та імпорту у ВВП/ВНП є кількісним індикатором відкритості економіки у першому наближенні. Комплекснішим показником відкритості вважають зовнішньоторговельну квоту. Вона виражається відношенням обсягу зовнішньоторговельного обороту до ВВП/ВНП.

Структура експорту — це співвідношення або питома вага експортованих товарів за видами та ступенем обробки. Цей показник характеризує напрямки експорту (сировини, машин і технологій тощо) і роль країни в міжнародній спеціалізації галузі.

Структура імпорту характеризує склад та відношення обсягів ввезеної в країну сировини, матеріалів та готової кінцевої продукції.

Показник порівняльного співвідношення частки країни у світовому виробництві ВВП / ВВП та її частки у світовій торгівлі характеризує відповідність вироблених товарів світовому рівню якості та рівню розвитку галузі. Так, якщо частка країни у світовому виробництві певного виду товару становить 5 %, а частка у світовій торгівлі цим видом товару 1 %, то це свідчить про невідповідність якості цього виду товару світовим вимогам, а отже, і про низький рівень розвитку галузі загалом [41].

Показники динаміки зовнішньоекономічних відносин — це будь-який з розглянутих вище показників, зміни якого досліджуються за певний період. Основними показниками, які кількісно і якісно характеризують стан зовнішніх економічних зв'язків у країні, з точки зору результативності є наступні [33]:

- сальдо торговельного балансу — якщо експорт (надходження) перевищує імпорт (платежі), то сальдо додатне, а торговельний баланс активний; якщо ж експорт (надходження) менший за імпорт (платежі), то сальдо від'ємне, а торговельний баланс пасивний:

$$C_T = E_T - I_T \quad (1.2),$$

де C_T — сальдо торговельного балансу; E_T — вартість товарного експорту; I_T — вартість товарного імпорту [40, с. 109];

- сальдо балансу послуг:

$$C_P = E_P - I_P \quad (1.3),$$

де C_P — сальдо балансу послуг; E_P — вартість експорту послуг; I_P — вартість імпорту послуг [40, с. 110];

- сальдо балансу поточних операцій:

$$C_{по} = E_{по} - I_{по} \quad (1.4),$$

де $C_{по}$ – сальдо балансу поточних операцій; $E_{по}$ – надходження за статтями балансу поточних операцій; $I_{по}$ – платежі за статтями балансу поточних операцій;

- індекс стану балансу, який ще називають індексом покриття експортом імпорту (коефіцієнтом покриття імпорту експортом):

$$I_{i/e} = E / I * 100 \% \quad (1.5),$$

де E та I – відповідно вартість експорту та імпорту;

- індекс «умови торгівлі» – відношення експортних цін країни до її імпортних цін:

$$I_{y.t.} = P_x / P_m \quad (1.6),$$

де $I_{y.t.}$ – індекс «умови торгівлі»; P_x – індекс експортних цін (в одиницях національної або іншої валюти); P_m – індекс імпортних цін [40, с. 111];

- коефіцієнт імпортої залежності (Z_{ij}) розраховується за формулою:

$$Z_{ij} = I_{ij} / P_{ij} \quad (1.7),$$

де I_{ij} – обсяг імпорту i -го товару в країну j ; P_{ij} – обсяг споживання (реальна місткість ринку) i -го товару в країні j [40, с. 112];

- обсяг споживання, в свою чергу, розраховується за формулою:

$$P_{ij} = Q_{ij} + I_{ij} - E_{ij} \quad (1.8),$$

де Q_{ij} – обсяг виробництва i -го товару в країні j ; I_{ij} – обсяг імпорту i -го товару в країну j ; E_{ij} – обсяг експорту i -го товару з країни j ;

- індекс чистої торгівлі – показує по кожному з товарів рівень перевищення експорту над імпортом (при позитивному значенні) або рівень перевищення імпорту над експортом (при від'ємному значенні), [40, с. 113]:

$$NT = (E_i - I_i) / (E_i + I_i) \quad (1.9),$$

де NT – показник чистої торгівлі; E_i – експорт товару i ; I_i – імпорт товару j .

Основними показниками, які кількісно та якісно характеризують стан зовнішньоекономічних зв'язків країни, з точки зору результативності є:

платіжний баланс країни, торговельний баланс, баланс послуг і некомерційних платежів, поточний платіжний баланс, баланс руху капіталів, офіційні валютні резерви країни, зовнішній борг держави. «Платіжний баланс є одним з найпоширених видів балансів у міжнародних розрахунках і якнайбільше відображає стан зовнішньоекономічних зв'язків країни. Під платіжним балансом розуміють співвідношення платежів країни за кордон та їх надходження з-за кордону за певний період (рік, квартал, місяць). Платіжний баланс є ключовим поняттям міжнародної економіки, оскільки він систематизує і тому дозволяє аналізувати взаємовідносини країни із зовнішнім світом». Практично тільки на основі вивчення платіжного балансу уряд здатний зрозуміти основні макроекономічні проблеми не тільки з точки зору своїх суто національних інтересів, а й з точки зору численних зв'язків країни з міжнародною економікою в цілому [33, с. 18].

1.3. Особливості регулювання зовнішньоекономічних зв'язків України

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності являє собою комплекс заходів щодо включення вітчизняної економічної системи у структуру світового ринку і глобальної економіки за умов збереження високої цінності державних інтересів та економічної безпеки [49].

Країна самостійно формує власну систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. До органів регулювання ЗЕД в Україні відносяться: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Національний банк України; Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики; органи, що здійснюють митний контроль; Антимонопольний комітет України; Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі.

Вищим законодавчим органом, що здійснює державне регулювання ЗЕД, є Верховна Рада України (ВРУ), яка: «приймає, змінює та скасовує закони, що стосуються ЗЕД; затверджує головні напрями зовнішньоекономічної політики; розглядає, затверджує та змінює структури органів державного регулювання ЗЕД; укладає міжнародні договори; встановлює спеціальні режими ЗЕД на території України; затверджує списки товарів, експорт та імпорт яких забороняється; приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних; позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму» [38, с. 16].

Можна виділити такі основні функціональні обов'язки Кабінету Міністрів України (КМУ) щодо зовнішньоекономічної діяльності: здійснення заходів щодо реалізації зовнішньоекономічної політики України; здійснення координації діяльності міністерств, державних комітетів і відомств України з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності, координує роботу торгових представництв України в іноземних державах; приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності; веде переговори та укладає міжурядові угоди України з питань зовнішньоекономічної діяльності; забезпечує виконання міжнародних договорів України і залучає до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах; вносить на розгляд ВРУ пропозиції щодо системи міністерств, державних комітетів і відомств – органів оперативного державного регулювання ЗЕД; забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України; здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України; забезпечує виконання рішень Ради Безпеки ООН з питань ЗЕД; приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом запровадження режиму ліцензування [38, с. 17].

Національний банк України (НБУ) здійснює регулювання зовнішньоекономічної діяльності в країні шляхом зберігання та використання золотовалютного резерву; представництво інтересів України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами і укладає відповідні міжбанківські угоди; регулювання курсу національної валюти України до грошових одиниць інших держав; веде облік та розрахунки за наданими та отриманими державними кредитами та позиками, проводить операції з централізованими валютними ресурсами, виділеними з Державного валютного фонду України в розпорядження НБУ; виступає гарантом за кредитами, наданими суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України тощо.

Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики (Міністерство економічного розвитку і торгівлі): забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами ЗЕД виходу на зовнішній ринок, координацію їх ЗЕД; здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами ЗЕД чинних законів України та умов міжнародних договорів України; проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування тощо.

Органи доходів і зборів здійснюють митний контроль в Україні згідно з чинними законами України.

Антимонопольний комітет України, який здійснює контроль за додержанням суб'єктами ЗЕД законодавства про захист економічної конкуренції [38, с. 17].

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі (МКМТ): здійснює оперативне державне регулювання ЗЕД в Україні; приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів; приймає рішення про застосування заходів у

відповідь на дискримінаційні а/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань.

Зовнішньоекономічна діяльність регулюється насамперед Законами України: «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності», «Про режим іноземного інвестування», «Про інвестиційну діяльність», Митним кодексом України та іншими.

В Україні регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за тарифним і нетарифним підходами [44; 45]. Беручи до уваги різноспрямованість заходів регулювання зовнішньої торгівлі, тарифні методи ґрунтуються на використанні Митного тарифу України [44], затвердженого Законом України «Про Митний тариф України», і мають перманентний, уніфікований і стандартизований характер.

Питання нетарифного регулювання зазначеної сфери, на жаль, не мають такої ж чіткої регламентації та однозначності як в правовому, так і в економічному аспектах. Однією з головних причин такої ситуації є гнучкий характер самого принципу нетарифного регулювання, а також відсутність чіткої систематизації та єдиного механізму реалізації, їх фрагментарне оформлення навіть на законодавчому рівні [43, с. 48].

Так, відповідно до статті 4 (пункт 13) Митного Кодексу України «заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов’язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров’я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини» [45].

У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» вказано, що «...регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні реалізується за допомогою: законів України, передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенцій...» [5].

Регулювання ЗЕД здійснюється за трьома ієрархічними рівнями: на рівні країни, на рівні регіону, на рівні підприємства [38].

До найважливіших завдань державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на рівні країни належать:

- 1) захист економічних інтересів України та іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- 2) створення рівних можливостей суб'єктам ЗЕД для розвитку всіх видів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та всіх напрямів використання доходів і здійснення інвестицій;
- 3) сприяння конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері ЗЕД.

Регіональний рівень регулювання зовнішньоекономічної діяльності (рівень підприємства) здійснюється відповідно до цільових орієнтирів розвитку, сформульованих державою. Враховуючи зазначене, до головних завдань регулювання зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні відносяться:

- 1) стимулювання ефективного соціально-економічного розвитку регіону;
- 2) раціональне використання його ресурсного потенціалу та пріоритетів;
- 3) забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення;
- 4) удосконалення територіальної організації суспільства.

Підприємство як найголовніший суб'єкт ЗЕД переслідує наступні завдання:

- 1) отримання максимального прибутку за рахунок найбільш повного використання переваг міжнародного поділу праці, міжнародної економічної

інтеграції, враховуючи власні валютно-фінансові та матеріально-технічні можливості;

2) визначення шляхів та можливостей підвищення міжнародної конкурентоспроможності товарів, які виробляються, та укріплення експортного потенціалу;

3) вибір іноземних партнерів, які найбільш відповідають економічним інтересам підприємства.

Також, пунктом 14.1.61 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI визначено такі заходи нетарифного регулювання:

- 1) ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій;
- 2) застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну;
- 3) процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів;
- 4) процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту – спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;
- 5) дозвільна система служби експортного контролю;
- 6) сертифікація товарів, що ввозяться в Україну;
- 7) дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю;
- 8) реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок;
- 9) застосування державного пробірної контролю [46].

Незважаючи на постійне наголошення експертами СОТ на необхідності мінімізації та усунення нетарифних бар'єрів, більшість країн світу продовжують їх широко застосовувати, і наша країна не є винятком. Така ситуація продиктована насамперед дотриманням вимог щодо вступу до Світової організації торгівлі, які поступово впроваджуватимуться згідно з графіком поступок та зобов'язань України та є невід'ємною частиною Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі [47].

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [48] станом на 2021 р. в Україні серед впроваджених і діючих антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних заходів щодо імпорту товарів переважають антидемпінгові заходи в напрямку Російської Федерації (13 заходів), 7 заходів упроваджено до Китайської Народної Республіки, 6 антидемпінгових заходів упроваджено та діють щодо Республіки Білорусь, 2 антидемпінгових заходи впроваджено до Республіки Молдови та по одному антидемпінговому заходу припадає на Киргизьку Республіку, Республіку Казахстан та Польщу.

Зважаючи на нерівномірність розподілу, якісний і кількісний склад нетарифних методів регулювання, які застосовуються різними країнами, «однозначно та достовірно визначити вплив кожного з них на формування тенденцій практично неможливо. Це обумовлюється одночасною дією різновекторних важелів, частина з яких ви никає і діє хаотично: глобальна економічна депресія, пов'язана з пандемією COVID-19; одночасне застосування як тарифних, так і нетарифних методів регулювання; суміжність економічних, політичних і соціальних цілей нетарифних методів регулювання» [43].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в період запровадження воєнного стану.

Війна як фактор, що зумовлює застосування комплексу обмежень для функціонування національної економіки, змінює як практику організації зовнішньоекономічної діяльності, так і основи управління зовнішньоекономічними зв'язками. Відповідно, доцільно зосередитися на оптимізації торговельних відносин, акцентуючи увагу на [49]:

- з одного боку, підтримці імпорту товарів, які є першочерговими для держави та мають високу цінність як для економіки, так і для громадян;
- з іншого боку, збільшенні експорту якісної продукції як методу збагачення державного бюджету фінансовими ресурсами.

З огляду на безпрецедентність подій, що відбуваються на території України, питання є досить важливим у контексті відновлення економіки країни і з теоретичного аспекту переходить в практичний.

Військова агресія Росії спричинила велику кількість тимчасових змін до законодавства, що регулює зовнішньоекономічну діяльність. Зокрема, запроваджено нові правові норми валютного, податкового та митного регулювання. На жаль, це законодавство не є стабільним і потребує майже щоденного моніторингу нових змін [42]:

Перш за все, слід звернути увагу на Постанову НБУ № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи у період запровадження воєнного стану». Так, пункт 14 цієї Постанови встановлює, що заборонено транскордонне переведення валютних цінностей з України / переказ коштів на відкриті у банках-резидентах кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях / іноземній валюті, включаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів, крім наведених випадків.

На сьогоднішній день законами України № 2120 від 15 березня 2022 року та № 2142 від 5 квітня 2022 року суттєво змінено оподаткування товарів під час їх ввезення на митну територію України. Так, Закон № 2120 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» встановив можливість переходу суб'єктів господарювання на загальній системі оподаткування на єдиний податок 3 групи за ставкою 2% від обороту без ПДВ, а також встановив на нафтопродукти й газ (скраплені гази, пропан і бутан) ставку акцизного податку на рівні 0% та ПДВ на них 7% [42].

Фактично сьогодні існують різні порядки митного контролю для різних підстав ввезення товарів:

- для гуманітарної допомоги (Постанова КМУ № 174 від 1 березня 2022 року) ввезення товарів здійснюється за декларативним принципом та/або на підставі подання до митних органів гарантійного листа кінцевого

користувача товарів за встановленою формою з використанням спрощеного порядку митного оформлення;

- для низки товарів, що ввозяться в Україну в період дії воєнного стану, відповідно до Постанови КМУ № 236 від 9 березня 2022 року, яка встановлює можливість отримання відстрочки сплати митних платежів на період дії воєнного стану. До таких товарів належать лікарські засоби, медичні вироби та вироби медичного призначення, продукти харчування за встановленими групами товарів, товари військового призначення, згідно з переліком, визначеним Постановою КМУ № 1807 від 20 листопада 2003 року, товари критичного імпорту згідно з переліком Постанови КМУ № 153 від 24 лютого 2022 року;

- інші товари.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження теоретичних аспектів зовнішньоекономічних зв'язків України зроблено такі висновки:

1. Зовнішньоекономічні зв'язки – це сукупність регулярних та стабільних економічних відносин між суб'єктами щодо здійснення експортно-імпортних операцій, пов'язаних з переміщенням товарів, послуг, робочої сили та капіталу через національні кордони з метою забезпечення взаємопов'язаної господарської діяльності.

2. Зовнішньоекономічні зв'язки, які складають основу зовнішньоекономічної сфери, не повинні підкорятися стихійним ринковим силам за жодної моделі реформ. Якщо держава прагне зберегти себе як цілісну систему і зайняти гідне місце в мінливому світі, вона повинна якщо не контролювати, то хоча б контролювати процеси реформування зовнішньоекономічних зв'язків. У свою чергу, теоретичні аспекти є основою

для формування відповідної методики аналізу та оцінки їх ефективності з метою визначення тенденцій і закономірностей, а також визначення шляхів удосконалення поточної зовнішньоекономічної політики.

3. Процес глобалізації відкрив можливість внутрішнім факторам всередині країн впливати на ситуацію в світі у цілому. Це очевидно для глобальної економіки, адже будь-яка велика трансформація найчастіше здійснює значний вплив на економіку, що відображає поточний стан суспільства. Зміни в міжнародних економічних процесах можна відслідковувати за допомогою індикаторів, які відстежують рівень залучення країн і регіонів у міжнародні економічні процеси. Зокрема, такими індикаторами є експорт та імпорт. Вони чітко віддзеркалюють реальну картину світового ринку, повідомляючи про всі важливі зміни.

4. Однією з основних причин глобальної нестабільності і прояву кризових явищ як у світовій, так і у вітчизняній економіці стало запровадження карантинних заходів, спричинених розвитком захворюваності на COVID-19. Оголошення локдауну в багатьох країнах світу призвело до тимчасової повної або часткової відмови від звичних умов торгівлі, вибору більш стриманих форматів зовнішньої торгівлі, формування альтернативних підходів до реалізації торгових відносин. Вітчизняні й іноземні компанії зіткнулися зі значними перешкодами у здійсненні підприємницької діяльності, зі значним скороченням обсягів реалізації товарів та послуг. Зовнішня торгівля зменшилася як через запровадження карантинних заходів, так і через невизначеність та неготовність домогосподарств витратити гроші, робити покупки. Це значно впливає на попит на всі товари, крім предметів першої необхідності. Зважаючи на все вище наведене, практично неможливо визначити вплив нетарифних методів регулювання на формування тенденцій.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України

Аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України слід розпочинати з динаміки змін загальних показників експорту та імпорту. Їх визначення наведено згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. Імпорт (імпорт товарів) – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [5].

Дані про динаміку співвідношення експорту та імпорту України за останні роки знаходяться на рисунках 2.1 та 2.2.

На рисунку 2.1 можна чітко простежити, що вартісні обсяги експорту в Україні зростали у період з 2011 по 2012 рік та з 2013 по 2021. Це свідчить про нарощування виробництва, щорічне покращення зовнішньої торгівлі, зокрема про зростання можливостей реалізовувати власну продукцію за межі України. Збільшення експорту зазвичай позитивно впливає на ВВП країни. У цілому такі зміни слід оцінити як позитивні, що свідчить про поступове зростання внутрішньої економіки України.

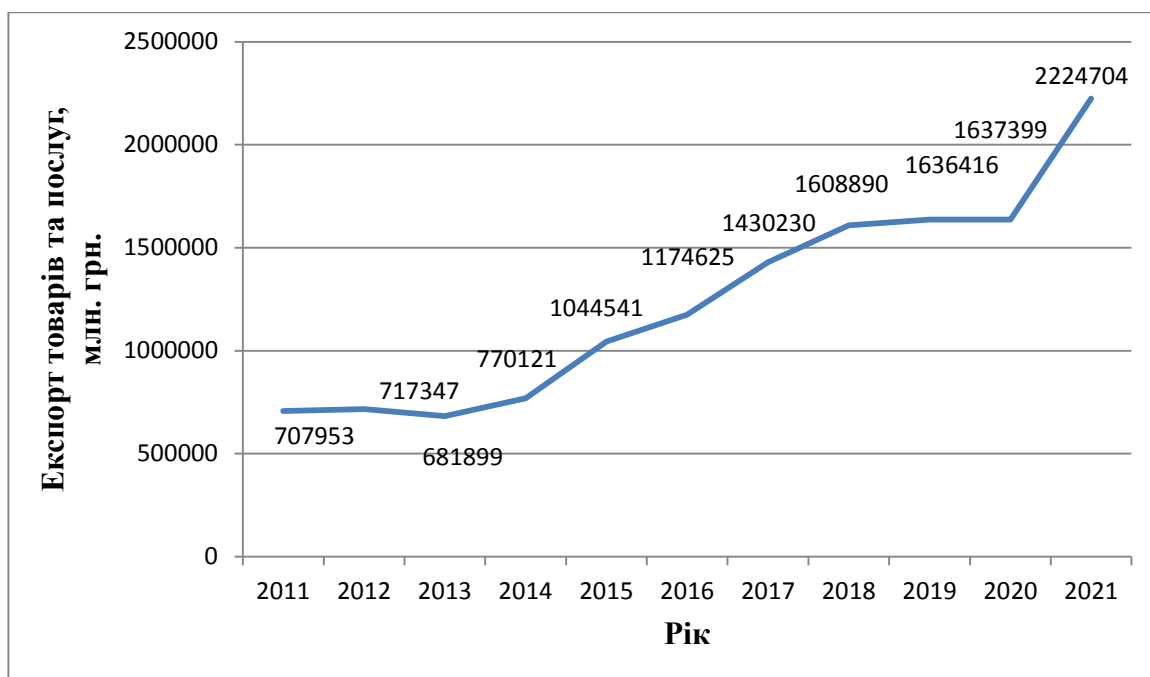

Рис. 2.1. Експорт товарів та послуг України з 2011 по 2021 р. (млн. грн.).

Джерело: систематизовано автором на основі [6].

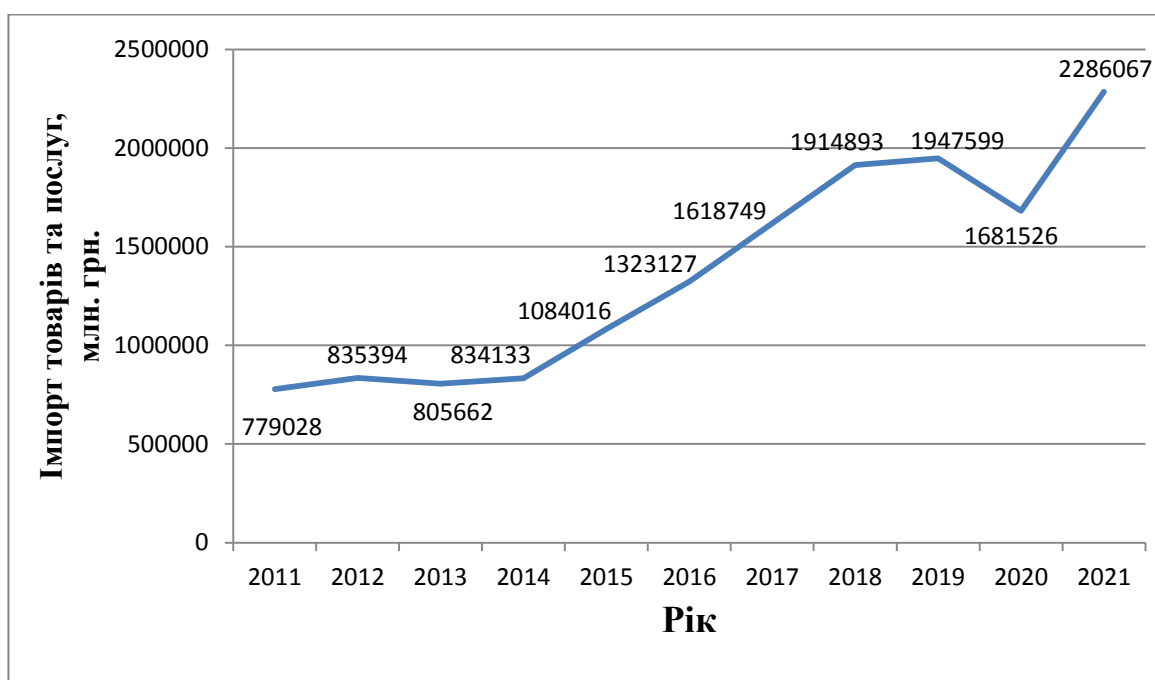

Рис. 2.2. Імпорт товарів та послуг України з 2011 по 2021 р. (млн. грн.).

Джерело: систематизовано автором на основі [6].

На рисунку 2.2 видно, що обсяги імпорту змінювались подібним чином, тобто з 2011 по 2012 та з 2013 по 2019 роки, вони збільшувались. Це означає, що збільшувалась кількість та вартість операцій купівлі - продажу товарів. В 2020 р. зафіксовано падіння імпорту, а вже в 2021 р. – знову

зростання. Отже, Україні вдалося зберегти макроекономічну стабільність. Виходячи з цього дослідження, кризовими були 2012-2013 роки та 2020 рік, коли ринок «просідав» і зменшувались кількість та обсяги операцій.

Основними причинами зниження експорту в 2012-2013 роках (а відтак – надходження валютної виручки) були:

- зменшення світових цін на товари із низькою доданою вартістю, тобто сировину та матеріали (основні експортні позиції в Україні);
- торгівельні війни із Російською Федерацією (РФ) (обмеження на постачання окремих видів українських продуктів тваринного і рослинного походження);
- антидемпінгові заходи ЄС (щодо сталевих канатів і тросів, круглих зварних труб та інших позицій українського експорту);
- складна політична і соціально-економічна ситуація в Україні (початок проведення антитерористичної операції).

Останнє спричинило скорочення обсягів виробництва товарів через втрату частини промислового сектора економіки тимчасово окупованих територій промислових регіонів (Донецька та Луганська області) та ринків промислової продукції та ділових партнерів на території країн СНД (в першу чергу Російської Федерації), зниження внутрішнього попиту на товари через зниження купівельної спроможності населення. Ці та інші обставини нейтралізували позитивний вплив зниження імпорتنих мит на українські товари з боку ЄС (за умовами зони вільної торгівлі), але зрештою стимулювали переорієнтацію потоків українського експорту з ринків країн СНД на ринки країн ЄС [7].

В 2020 році однією з основних причин глобальної нестабільності та прояву кризових явищ як в світовій, так і у вітчизняній економіці, стало запровадження карантинних заходів, спричинених розвитком захворюваності на COVID-19. Це пригальмувало і розвиток зовнішньої торгівлі України. Більшість послуг не імпортувались через реалізовані заходи безпеки,

спричинені пандемією [8]. Отже, проведені дослідження показали, що протягом аналізованого періоду в Україні спостерігалася негативна тенденція розвитку зовнішньоекономічної діяльності, експорт країни збільшувався повільніше імпорту, тому сальдо торговельного балансу протягом 11 років поспіль мало від’ємне значення.

Тобто ще одним важливим чинником, який вплинув на погіршення ситуації, стало негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу України (табл. 2.1), що є дуже болючим симптомом і ставить під сумнів платоспроможність країни.

Таблиця 2.1

Зовнішньоторговельний баланс України з 2011 по 2021 (млн. грн.)

Рік	Експорт товарів та послуг	Імпорт товарів та послуг	Сальдо (експорт – імпорт)
2011	707953	-779028	-71075
2012	717347	-835394	-118047
2013	681899	-805662	-123763
2014	770121	-834133	-64012
2015	1044541	-1084016	-39475
2016	1174625	-1323127	-148502
2017	1430230	-1618749	-188519
2018	1608890	-1914893	-306003
2019	1636416	-1947599	-311183
2020	1637399	-1681526	-44127
2021	2224704	-2286067	-61363

Джерело: систематизовано автором на основі [6].

В макроекономічній теорії загальновідомо, що зниження вартості національної валюти стимулює експорт та вітчизняного виробника, оскільки імпортні товари суттєво дорожчають, що надає можливість вітчизняному виробнику зайняти більшу частку ринку країни. Українська гривня в

досліджуваному періоді девальвувала. І саме тому прикро бачити, що сальдо зовнішньої торгівлі України все одно було від'ємним. Це вказує, по-перше, на сильну зовнішню залежність країни, яка продовжує купляти імпорتنі товари втричі дорожче; по-друге, на слабкість вітчизняного виробника, що не спроможний потіснити з ринку імпортний товар у вигідних цінових умовах; по-третє, на неефективність відповідальних державних органів, які не можуть стимулювати забезпечення внутрішніх ринків товарами власного виробництва, знову ж таки, навіть у вигідних цінових умовах [9].

Європейський Союз – один з наймогутніших акторів на міжнародній арені. Це інтеграційне об'єднання має надзвичайний вплив не лише на європейському континенті, але й у світі загалом. ЄС – це система демократичних цінностей, високих соціальних стандартів та економічного прогресу. Зовнішньоекономічні зв'язки Євросоюзу в сучасних умовах стали потужним засобом прискорення науково-технічного розвитку та інтенсифікації економіки. Тісне зовнішньоекономічне співробітництво ЄС з провідними країнами світу є одним з головних чинників розвитку світового господарства. Багато країн перехідного періоду вбачають пріоритетним завданням для себе вступити до нього [16, с. 37].

Європейський союз залишається найбільшим економічним партнером України: на нього припадає понад 40% обсягу зовнішньої торгівлі. І, на думку більшості експертів, він набагато надійніший передбачуваніший за таких великих економічних гравців, як Росія та Китай. Торгівля з Європейським союзом вигідна ще й через те, що Україна експортує до ЄС значно більше, ніж імпортує звідти. Отже, такий напрямок торгівлі збільшує надходження іноземної валюти в економіку. Експорт до ЄС зростає значно швидшими темпами, ніж загальний український експорт в цілому. Для порівняння, експорт українських товарів до Китаю (другого за величиною торгового партнера України після ЄС) менший за імпорту китайських товарів у грошовому еквіваленті [10].

Характерною рисою останніх років є деіндустріалізація експорту та закріплення його аграрної спеціалізації. Вітчизняна економіка продовжує утверджуватися на міжнародних ринках як ключовий аграрний гравець. У 2011–2021 роках продукти харчування та сільськогосподарська сировина остаточно стали основою українського експорту. Основними факторами зростання стали експорт чорних та кольорових металів (зріс в 2021 р. у 1,8 рази), який досяг рівня 2013 року, та продовольчих товарів (на 24,9%) завдяки рекордному врожаю зернових культур. Також зріс усіх основних товарних груп: мінеральних продуктів (у тому числі рудами) – в 1,6 рази; продукції хімічної промисловості – на 37,5%; деревини та виробів з неї – на 41,7%. продукції машинобудування – на 12,7%; промислових виробів – на 31,0% [66].

На відміну від експортних тенденцій у структурі імпорту в 2021 році Україна збільшила частку мінеральної продукції до 20,5%, зменшивши частку машинобудівної продукції до 19,5%. У структурі імпорту традиційно присутня продукція хімічної промисловості, а саме 13,4% у 2021 році [11].

Зважаючи на це, важливим питанням є структура експорту та імпорту між Україною та ЄС. Проаналізуємо структуру експорту та імпорту за групами товарів та видами послуг у 2021 році. Відсотковий розподіл груп експортованих товарів у 2021 році наведено на рисунку 2.3. До п'ятірки експорту товарів з України до ЄС за обсягом входять: недорогоцінні метали та вироби з них (23,5%), рослинна продукція (22,8%), мінеральні продукти (12,4%), жири та олії рослинного і тваринного походження (10,3%), машини (7,7%), [11].

Україна спеціалізується на поставках продукції з низьким рівнем перероблення і стало зберігає неефективну структуру експортних поставок. Відсутність позитивних зрушень у структурі експорту продукції з високою доданою вартістю, його гіпертрофованою орієнтацією на сировинну продукцію, а також відсутністю уваги та створення умов для розвитку в країні високотехнологічних та середньотехнологічних промислових

виробництв (а саме такі сегменти європейського ринку є найбільш динамічними та важливими) пояснюється низькою представленістю українських виробників на ринку країн ЄС. Зростання експортних позицій у сировинних напрямках торгівлі, або торгівлі продукцією з низькою доданою вартістю спричинило низку взаємних домовленостей, які стали логічними наслідками Угоди про Асоціацію з ЄС, яка зняла частину митних обмежень на постачання конкретних видів продукції та змінила або зняла їх кількісні рамки тощо [17].

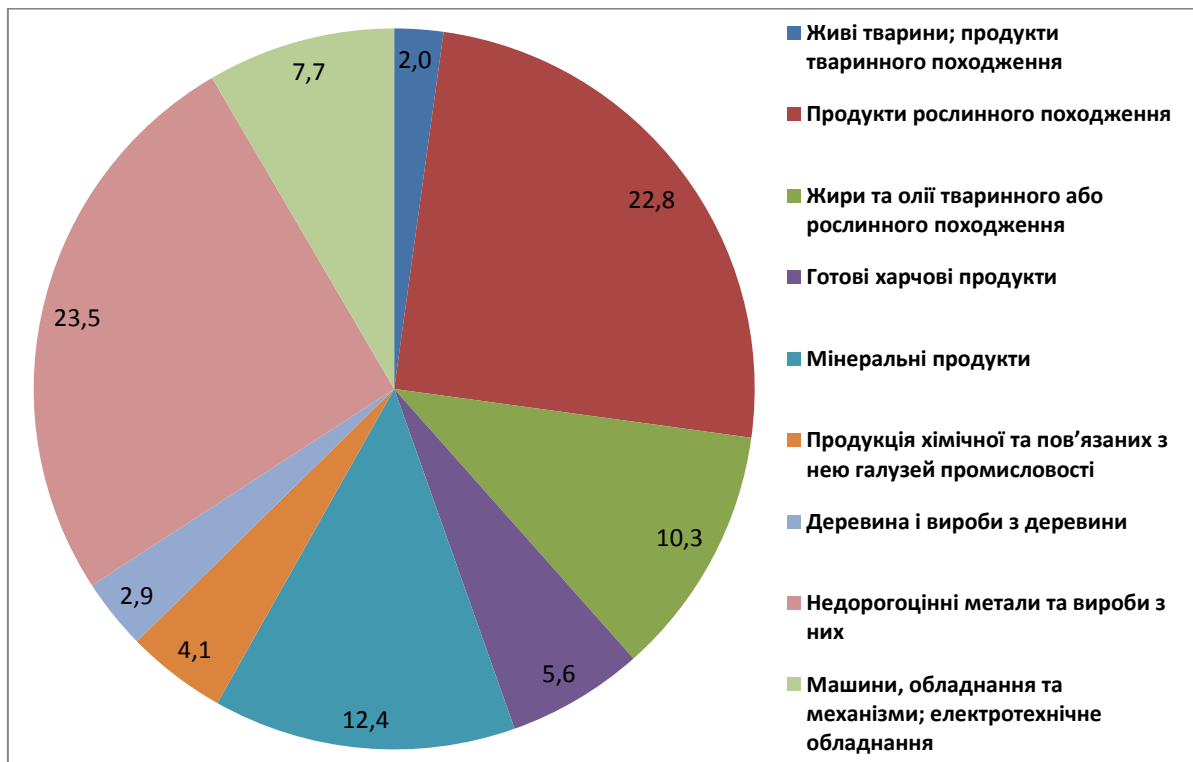

Рис. 2.3. Товарна структура експорту України в 2021 році.

Джерело: систематизовано автором на основі [11].

Щодо експорту послуг, на рисунку 2.4 можна побачити структуру експорту за видами послуг. Так, у 2021 році основними послугами, спрямованими на експорт, були: транспортні послуги (40,4%), послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (29,3%), послуги з обробки матеріальних ресурсів (11,6%) та бізнес-послуги (10,9%), [11].

Рис. 2.4. Структура експорту послуг України за видами в 2021 році.

Джерело: систематизовано автором на основі [11].

Дві третини приросту експорту послуг у 2021 р. порівняно з 2020 р. зумовлено експортом комп'ютерних послуг, який зріс на 38,1%. Крім того, зросли витрати громадян на подорожі Україною (у 2,7 рази), експорт інших ділових послуг (на 14,5%, зокрема юридичних та рекламних) та експорт послуг з переробки матеріальних ресурсів, що належать іншим сторонам (на 13,6%). Водночас експорт транспортних послуг скоротився на 6,5%: суттєве скорочення експорту трубопровідного транспорту (у 1,5 рази) було частково компенсоване експортом інших видів транспорту, зокрема повітряного [66].

Основним чинником зростання імпорту послуг стало збільшення витрат осіб, які подорожують за кордон, і короткострокових мігрантів (на 33,3%), імпорт транспортних послуг (у 1,5 рази, зокрема морського та повітряного транспорту) та інших ділових послуг (на 18,6%, насамперед юридичних та послуг операційного лізингу). Також збільшилися плата за використання інтелектуальної власності (у 1,5 рази) та імпорт комп'ютерних послуг (на 24,2%), [66].

Як вже вище зазначалося, одним із викликів у зовнішній торгівлі України з Європейським Союзом є збереження значного від'ємного сальдо

торгівлі, що тисне на платіжний баланс і вартість національної валюти. Враховуючи цей факт, необхідно проаналізувати структуру європейського імпорту.

Основними товарами, які ми імпортували у 2021 році, були: мінеральні продукти – 20,5%, машини та обладнання – 19,5%, хімічна продукція – 13,4%, наземні транспортні засоби, літаки, плавзасоби – 10,4% (рис. 2.5), [11].

Рис. 2.5. Товарна структура імпорту України в 2021 році.

Джерело: систематизовано автором на основі [11].

Серед імпорту послуг найбільше становили: транспортні послуги – 22,8%, послуги, пов'язані з подорожами – 20,8%, державні та урядові послуги – 14,5%, ділові послуги – 14% (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Структура імпорту послуг України за видами в 2021 році.
Джерело: систематизовано автором на основі [11].

Фактор війни спричинив зростання цін на основні сільськогосподарські товари та порушив звичний ланцюг поставок. Війна в Україні миттєво позбавила ринок великотоннажних поставок українського зерна, яке відправлялося лише невеликими партіями сухопутним шляхом, оскільки порти країни були заблоковані. Бойові дії точилися на значній території України якраз у період посівної та збирання врожаю. Усе це викликало хвилю дуже песимістичних прогнозів щодо продовольчої безпеки у світі. Тема світової продовольчої кризи стала дуже гострою і продовжує привертати багато уваги, оскільки війна в Україні не припиняється. Ті країни, які розраховували переважно на українську продукцію, зазнають найбільшого ризику. При цьому конкурентні країни, такі як США, Індія, ЄС, намагатимуться заповнити відсутність пропозиції українського зерна [12].

Ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні вирішує не тільки питання продовольчої безпеки, а й формує ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності та створює надійне джерело бюджетних надходжень і потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій та економіки держави в цілому [13].

Повномасштабна війна Росії проти України негативно вплинула на тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Найбільше скорочення експортно-імпортних операцій за товарами відбулося у регіонах, території яких зазнали прямого повномасштабного вторгнення Росії. Області, які розташовані на заході України, становлять на сьогодні основний канал здійснення експортно-імпортних операцій. Основні перешкоди розвитку експорту товарів в умовах російсько-української війни – це блокування морських портів, розрив логістичних та виробничих ланцюгів, суттєве збільшення логістичних витрат [14, с. 1001].

За даними державної служби статистики України «у січні–серпні 2022р. експорт товарів становив 28945,7 млн.дол. США, або 69,2% порівняно із січнем–серпнем 2021р., імпорт – 34366,8 млн.дол., або 78,6%. Негативне сальдо склало 5421,1 млн.дол. (у січні–серпні 2021р. також негативне – 1895,4 млн.дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,84 (у січні–серпні 2021р. – 0,96). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 227 країн світу. У серпні 2022р. порівняно із липнем 2022р. сезонно скориговані обсяги експорту зросли на 0,1%, а імпорту – на 1,3%. Сезонно скориговане сальдо зовнішньої торгівлі у серпні 2022р. було негативним і становило 1367,1 млн.дол. США. У липні 2022р. також негативне – 1313,6 млн.дол. США» [11].

Україна перебуває в складних умовах, які зумовлені не лише воєнними подіями, а і постпандемічною нестабільністю. Вплив цих двох факторів на економіку держави є цілком негативним та навіть руйнівним, про що можна стверджувати, спираючись на [49].

- по-перше, процеси знищення виробництв, цілих сфер господарювання;

- по-друге, безпрецедентне сповільнення бізнес-активності, унеможливлення соціально-економічного розвитку та складність відновлення рентабельності суб'єктів господарювання у новоутворених обставинах;

– по-третє, значний відтік людського капіталу, зниження продуктивності і якості праці у відповідності до цілком очевидних причин (зокрема, внаслідок погіршення умов для професійної діяльності, значного ступеня невизначеності та відсутності реальних перспектив розвитку працівників, а також унеможливлення навчання і підвищення кваліфікації персоналу в силу ускладнення стану забезпеченості роботодавців, і фінансового, і фізичного, і ресурсно-матеріального характеру), а також динамічний ріст рівня смертності громадян в умовах війни.

2.2. Сучасний стан державних фінансів України

Економіка України останніми роками переживає надзвичайно складний період та потребує термінових ефективних перетворень. Стан та тенденції розвитку державних фінансів, центральною ланкою яких є державний бюджет, належать є одними з ключових факторів економічного зростання як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються [51].

Стан державних фінансів та тенденції їх розвитку є одними з ключових факторів економічного зростання та розвитку будь-якої країни. Збалансована система державних фінансів і ефективне управління бюджетними ресурсами забезпечують формування сприятливого макроекономічного середовища для активізації підприємницької діяльності, збільшення інвестицій, належного соціального захисту населення [52].

Стабільне фінансове становище держави є передумовою її економічного зростання та досягнення високого рівня життя її громадян. Визначальний вплив на стійкість державних фінансів має загальний рівень розвитку економіки країни, який вимірюється за показником ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС) [53].

Україна є найбіднішою країною Європи згідно зі звітом Міжнародного валютного фонду за 2018 рік. За рівнем ВВП на душу населення Молдова обігнала нас, а ми – Папуа Нову Гвінею. У звіті Фонд не тільки збільшив ВВП України, а й переглянув ВВП інших країн. Зокрема, радикально змінено показники Молдови, що призвело до значного покращення її результатів. Зараз Молдова посідає 133-тє місце в світі з 2694,469 доларів ВВП на душу населення, а Україна – 134-те місце у світі з 2656,01 доларів ВВП на душу населення [55].

Не менш важливим чинником, який суттєво гальмує розвиток країни, є зростання рівня державного боргу, що призводить до погіршення фінансової спроможності держави [51].

Розмір державного боргу має постійну тенденцію до збільшення. У серпні 2022 року він виріс ще на 1,2% і тепер становить 98 млрд доларів (або 3,6 трлн гривень). Головними причинами зростання є великі витрати держави на оборону, а сильне зростання держборгу в гривні пов'язане з девальвацією національної валюти. В додатку А представлено, як змінювався розмір держборгу України з 2012 року, а також упродовж повномасштабної війни. За 2012 рік державний та гарантований державою борг України становив 64,5 млрд. доларів, наступного року він зріс на 13,5% і становив 73,2 млрд. доларів. Наступні два роки розмір держборгу України зменшувався. З 2016 року державний борг України знову почав зростати. В 2016-му він склав 71 млрд. доларів (+8,4%), в 2017-му – 76,3 млрд. (+7,5%), в 2018-му – 78,3 млрд. (+2,6%), в 2019-му – 84,4 млрд. (+7,8%), в 2020-му – 90,3 млрд. (+7%), в 2021-му – 98 млрд. (+8,5%), [56].

Співвідношення рівня державного боргу до ВВП країни характеризує економічну ситуацію у державі, показує можливість обслуговування державного боргу за рахунок перенесення ресурсів із виробництва товарів для внутрішнього споживання на виробництво експортних товарів [57].

Відповідно до дослідження Світового банку, якщо розмір державного боргу перевищує певну межу, то його подальше зростання призводить до

уповільнення темпів росту ВВП. Для розвинених країн ця межа становить 77% від ВВП. Для країн, що розвиваються, до яких належить Україна, – 64% від ВВП. За даними Світового банку, перевищення держборгу щодо ВВП країни на 1% над 64% коштує економіці 0,02% зростання. Це означає, що борг 106% ВВП може уповільнити зростання української економіки на 0,84% на рік (додаток Б). Незважаючи на негативні наслідки для економічного зростання, багато розвинених країн світу живуть в умовах, коли їхній державний борг перевищує ВВП. За даними ОЕСР, Японія має найвищий державний борг щодо ВВП серед розвинених країн – майже 260% у 2021 році. Греція накопичила борг понад 200%. У Сполучених Штатах Америки цей показник становить 150,5% від ВВП. Правда, розвинені країни можуть собі дозволити великі борги, адже позичають під малі проценти і мають високі кредитні рейтинги. Завдяки цьому попит на казначейські зобов'язання США існуватиме завжди, і американський уряд може запросто рефінансувати попередню заборгованість, продавши нові облігації. Україна, як і більшість висхідних країн, такої можливості не має [58].

На сьогодні немає країни, яка б через інфляційні процеси не зазнала втрат та економічних потрясінь, оскільки наслідки інфляції складні та різноманітні. Високий її рівень є великою загрозою для виробництва, спричиняє економічну і соціальну напруженість у суспільстві. Тому в сучасних умовах регулювання інфляційних процесів є необхідною умовою стабільного функціонування економіки України. Індекс інфляції характеризує зміну загального рівня цін на товари та послуги за певний період часу. У 2019-2020 роках індекс інфляції мав нестійку тенденцію. Основною причиною низхідної динаміки показника у червні-серпні та грудні 2019 р. і в лютому 2020 р. було здешевлення продуктів харчування, висока врожайність плодоовочевої продукції і поліпшення інфраструктури зберігання та реалізації продовольчих товарів, а висока динаміка відповідно була зумовлена подорожчанням цих товарів [59, с. 98].

Провідною складовою системи державних фінансів є бюджет держави. Проведення бюджетної децентралізації полягає у зменшенні обсягів трансфертів із державного бюджету та зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів. Україна взяла курс на проведення децентралізації в останні роки, так джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету: 100 % плати за надання адміністративних послуг, 100 % державного мита, 10 % податку на прибуток підприємств [60].

Україна випереджає європейські країни за перерозподілом фінансових ресурсів через державний бюджет. Рівень централізованого перерозподілу коштів в Україні значно вищий, ніж у багатьох країнах Європи. При цьому основні джерела формування податкових надходжень практично збігаються. Україна перерозподіляє через державний бюджет суму податків і зборів еквівалентну 21% ВВП (додаток В), що значно більше, ніж деякі розвинені європейські країни (наприклад, Франція та Польща). Формування структури податкових надходжень державного бюджету в Україні та країнах Європи практично однакове. Основою є непрямі податки (ПДВ та акцизи). Вони забезпечують від 42% загального обсягу податкових надходжень до державного бюджету Італії, до 72% – у Польщі та Україні. Оскільки непрямі податки – це податки на споживання, то відповідно більше «підживлюють» держскарбницю ті, хто більше споживає [62].

Повномасштабна війна проти Росії показала, наскільки стійким є місцеве самоврядування, яке здатне гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і у фінансовій частині. Адже організація та забезпечення діяльності територіальної оборони, матеріально-технічна допомога збройним силам України, залучення допомоги іноземних партнерів – це ті речі, які органи місцевого самоврядування взяли на себе з самого початку ганебного вторгнення Росії, забезпечуючи при цьому, постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів). Варто відмітити, що за 8 місяців 2022 року значно зросла частка місцевих

бюджетів у доходах зведеного бюджету (додаток Д). Загалом за 8 місяців 2022 року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 245,8 млн. грн., що становить +10,5% або + 23,4 млрд. грн. приросту проти січня-серпня 2022 року. Це в основному зумовлено значним ростом податку з доходів фізичних осіб (+23,8%), [61].

В умовах подолання військової агресії, подальшої відбудови країни та її економічної переорієнтації важливим є проведення виваженої бюджетної політики та посилення контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів. Тобто необхідно започаткувати у країні нову систему державних видатків, яка передбачала б посилення ролі місцевих бюджетів [63].

Як відомо, зі збільшенням частки державних витрат у ВВП зростає ступінь розвитку сектора фінансових корпорацій у країні, а отже, з'являються нові можливості боргового фінансування потреб, і економіка отримує можливість зниження фіскального навантаження на домогосподарства та на сектор малого та середнього бізнесу [64, с. 216].

Існують різні моделі державної побудови. Проте одне можна сказати точно – чим розвиненіша країна, тим більша в ній частка держави. За даними МВФ, середня частка державних витрат у ВВП серед бідних країн становить 20% ВВП, серед країн ЕМ – 30% ВВП, а серед розвинених країн – 40% ВВП. Існує значна дисперсія значень в кожній групі країн. Виклики, з якими зараз стикається Україна, вимагають посилення спроможності держави здійснювати стабілізаційні заходи. А це можливо лише за умови збільшення частки держави в економіці. Емпіричні дані чітко доводять, що країни з низькою часткою держави більш вразливі до надзвичайних потрясінь і криз суверенного боргу. За останні 30 років у світі зафіксовано 57 випадків суверенного дефолту. 72% з них відбулося у країнах з часткою держави в економіці нижче 30% ВВП. На початку періоду фіскальної консолідації (2014 р.) рівень державних видатків України порівняно з іншими країнами з ринками, що формуються (ЕМ) не був рекордно високим: 40% ВВП в Україні проти 41% в Чехії, 39% в Польщі, 44% в Хорватії, 45% в Угорщині (без

витрат на обслуговування боргу та оборону). Однак це не зупинило урядовців проводити консолідацію і в 2019 році частка держави в національній економіці вже була значно нижчою рівня більшості європейських країн ЕМ (див. табл.2.2), [65].

Таблиця 2.2

Частка державних видатків у ВВП, %
(без витрат на оборону та обслуговування боргу)

Країна	2014 р.	2019 р.
Україна	39.7	35.5
Чехія	40.6	39.4
Польща	39.1	38.7
Угорщина	45.5	42.4
Зона Євро	45.6	44.4

Найбільше коштів з державного та місцевих бюджетів витрачається на Збройні сили України, пенсії та обслуговування боргу.

В додатку Е наведено найбільші видатки за бюджетними програмами за січень-серпень 2022 року (в розрізі державного та місцевого бюджетів). Звичайно, в галузевому розрізі найбільше займають витрати на оборону, потім йдуть соціальне забезпечення та загальнодержавні функції. Житлово-комунальне господарство повністю забезпечується за рахунок власних коштів місцевих бюджетів. Найбільшим напрямком фінансування з місцевих бюджетів залишається освіта, як делеговане повноваження [61].

За даними Міністерства економіки, Україна планує перейти з транзитної економіки до економіки, що розвивається. У цифрах це стрибок з 4,5 тис. доларів ВВП на душу населення до понад 12 тис. доларів на рік. Для цього розробили план, який передбачає [54]:

- скорочення фіскального відсотка ВВП і державних витрат щодо доходів, що має збільшити обсяг капітальних інвестицій у приватному секторі;
- ставку на розвиток малого та середнього бізнесу;

- спрощення діяльності бізнесу, скасування зайвих процедур і ліквідацію бюрократії;
- зменшення ризиків країни через політичні та правоохоронні дії, що допоможе збільшити прямі іноземні інвестиції;
- розвиток експорту;
- інтенсивні інвестиції у виробництво;
- розвиток транспортної логістики;
- масову приватизацію держпідприємств та скорочення обсягу держави в економіці;
- розвиток сфери соціальних послуг через державно-приватне партнерство;
- військово-технічний прорив через інновації у сфері мілітарних технологій.

2.3. Оцінка показників економіки країни в платіжному балансі

У сучасних умовах господарювання все більшого значення набуває вивчення платіжного балансу, який є ключовим поняттям та інструментом міжнародної економіки, що систематизує та дозволяє аналізувати відносини країн із зовнішнім світом. Вивчення платіжного балансу дає підстави для осмислення макроекономічних проблем з позиції внутрішнього стану країни та різноманітності зв'язків країни з міжнародною економікою. Зовнішньоекономічна діяльність країни розраховується у формі платіжного балансу. Макроекономічне призначення платіжного балансу – стисло відображати стан міжнародних економічних відносин даної країни з її іноземними партнерами, будучи індикатором для вибору кредитно-грошової, валютної, бюджетно-податкової, зовнішньоторговельної політики і управління державною заборгованістю [67].

Національний банк формує статистику зовнішнього сектору для відображення участі України в міжнародному обміні товарами, послугами та капіталом. Статистика зовнішнього сектору висвітлює інформацію про економічні відносини України з рештою країн світу. Для прийняття рішень щодо економічної політики України використовується статистична база даних Національного банку. Платіжний баланс – це сукупність економічних операцій, які здійснюються між резидентами та нерезидентами за певний період часу (рік, квартал, місяць). Платіжний баланс надається у формі статистичного звіту. Дані квартального платіжного балансу публікуються на 75-80-ий день після звітного періоду [66].

Основні компоненти платіжного балансу згруповані за трьома категоріями, а саме: рахунок поточних операцій, рахунок операцій з капіталом і фінансовий рахунок [11].

Рахунок поточних операцій включає:

- експорт товарів (у цінах FOB) і послуг;
- імпорт товарів (у цінах FOB) і послуг;
- первинні доходи до отримання та виплати;
- вторинні доходи до отримання та виплати.

Рахунок операцій з капіталом включає капітальні трансфери до отримання та виплати, вибуття та набуття невиробничих нефінансових активів.

У фінансовому рахунку відображаються операції з фінансовими активами та зобов'язаннями між резидентами і нерезидентами. Фінансовий рахунок включає:

- прямі інвестиції (активи та зобов'язання)
- портфельні інвестиції (активи та зобов'язання);
- фінансові похідні інструменти (активи та зобов'язання);
- інші інвестиції (активи та зобов'язання);
- міжнародні резервні активи.

Загалом за 2021 рік зведений платіжний баланс сформовано з профіцитом у 487 млн дол. США (у 2020 році – 2,0 млрд дол. США). Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2021 році склав 3,2 млрд. дол. США (1,6% від ВВП) порівняно з профіцитом у 5,3 млрд. дол. США (3,4% від ВВП) у 2020 році. Дефіцит сформувався насамперед під впливом значних виплат дивідендів (особливо наприкінці року) та реінвестованих доходів. Без урахування реінвестованих доходів профіцит поточного рахунку склав 1,1 млрд дол. США, або 0,5% від ВВП (за 2020 рік – 4,8 млрд дол. США, або 3,1% від ВВП). Дефіцит товарів та послуг сформувався на рівні 2,7 млрд дол. США (у 2020 році – 2,4 млрд дол. США), [66].

Окрім відображення певних показників економіки країни в платіжному балансі, окремої уваги заслуговує міжнародна інвестиційна позиція. Згідно з даними Держстату Міжнародна інвестиційна позиція (далі МІП) – це статистичний звіт, що відображає вартість і структуру зовнішніх фінансових активів та зобов'язань країни на певний момент часу [11].

Серед складових частин МІП ми можемо виділити фінансові ресурси за такими типами: прямі іноземні інвестиції (далі ПІІ), портфельні інвестиції (далі ПІ) та інші інвестиції. Якщо порівнювати інформативну структуру платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, спільним для обох показників є те, що статистичні звіти будуються за принципами подвійних записів та відображають міжнародні грошові потоки. Разом із тим МВФ розглядає платіжний баланс як показник потоку, а міжнародну інвестиційну позицію – як показник запасу. З урахуванням цього слід визнати, що за спільними показниками (наприклад, прямі іноземні інвестиції) міжнародна інвестиційна позиція є більш інформативною [68, с.90].

Чисте збільшення зовнішньої позиції банківської системи за операціями з портфельними та іншими інвестиціями становило 809 млн дол. США (у 2020 році – 2,0 млрд дол. США) та зумовлювалося такими чинниками: збільшенням чистої зовнішньої позиції за статтею «валюта і депозити» на суму 364 млн дол. США; чистим погашенням євробондів на

суму 550 млн дол. США; чистим зменшенням зовнішньої заборгованості за кредитами та позиками на суму 167 млн дол. США; чистим продажем банками цінних паперів нерезидентів на суму 298 млн дол. США [66].

Дефіцит національного капіталу і необхідність проведення реструктуризації підприємств, з одного боку, і необхідність скорочення технологічного відставання, з іншого, роблять для України актуальним питання залучення іноземних інвестицій. За одним із показників, що відображає ступінь інтеграції країни у світову економіку, розвиток її зовнішньоекономічних зв'язків та прагнення до створення відкритої, експортоорієнтованої моделі економіки — накопичений обсяг іноземних інвестицій — Україна значно поступається переважній більшості країн з трансформаційною економікою. Процес іноземного інвестування в Україні має певні особливості. По-перше, незважаючи на те, що станом на липень 2018р. прямі іноземні інвестиції (ПІІ) до економіки України надійшли близько зі 130 країн світу, основна частина надходжень вже протягом багатьох років припадає на невелику кількість країн. Це свідчить про незначну географічну диверсифікацію країн-експортерів ПІІ до України. По-друге, ПІІ в Україні утворені двома групами капіталів: тими, що безпосередньо належать іноземним резидентам, та такими, що контролюються іноземними компаніями резидентів України (українські капітали раніше виведені з країни, як правило, до офшорної юрисдикції — round-tripping FDI), [69].

Огляд країн-експортерів ПІІ в економіку України свідчить про невисоку частку ПІІ з розвинених країн світу, натомість кількість з офшорних зон — досить значна. Зокрема, станом на кінець 2017р. сумарний обсяг накопичених ПІІ з таких територій сягнув \$13 045,7 млн., що становить більш ніж 33% від загального обсягу ПІІ (додаток Ж).

Аби зрозуміти, якою є динаміка іноземного інвестування в Україні, порівняймо статистичні дані кількох останніх років (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка іноземного інвестування в Україні [70]

\$ млрд

	2017	2018	2019	2020	2021 (9 міс)
Сальдо (1-2)	-3684	-4460	-5212	117	-4841
1. Україна -> за кордон, у т.р.:	234	116	621	362	605
вкладення в іноземні компанії	8	-5	652	79	73
Вкладення в іноземні облігації та займи	226	121	-31	283	532
2. З-за кордону -> Україна, у т.р.:	3918	4576	5833	245	5446
«Нові» інвестиції в капітал	1535	1472	1659	760	744
Реінвестування отриманих доходів	1490	2597	3250	-488	5185
Вкладення в українські облігації та займи	893	507	924	-27	-483

Показники 2020 року не повинні насторожувати, оскільки саме тоді українська та світова економіка зазнали найзначнішого впливу пандемії COVID-19. З іншого боку, протягом інших років ми спостерігаємо постійне зростання ключових показників – сальдо ПІІ та безпосередньо інвестиційних капіталовкладень з-за кордону в Україну. Проте необхідно звернути увагу на певні особливості, які відрізняють поточну ситуацію від ситуації попередніх років. А саме [70]:

1. скорочення об'ємів «нових» інвестицій;
2. відтік іноземних інвесторів (ОВДП та інші займи);
3. значний приріст вкладень українських інвесторів у іноземні облігації та займи.

Слід також відзначити значний приріст реінвестування доходів, отриманих нерезидентами – \$5,2 млрд за 9 місяців 2021 року, що значно вище ніж за будь-який з останніх 5 років. Іншими словами, інвестори вклали гроші в нашу економіку, заробили гроші і вирішили залишити їх в Україні,

використавши для нових інвестицій. Це - позитивний знак. Розмірковуючи над тим, якого рівня сягатимуть надалі прямі іноземні інвестиції, не варто забувати й про українські реалії. Адже значна частина іноземних інвестицій в Україну по факту є «внутрішніми» інвестиціями, які структуровані через іноземні юрисдикції за місцезнаходженням штаб-квартир холдингових компаній та корпорацій. І все ж в останні кілька років ми спостерігаємо позитивну динаміку показників ПІІ [70].

«Одне з найбільш визначальних місць у сучасній теорії міжнародного портфельного інвестування посідає теорія портфеля, – зазначає П.В. Дзюба. – Вона вважається основоположною щодо пояснення процесів не лише міжнародного, а й портфельного інвестування в цілому» [72, с. 101].

Слід зазначити, що обсяги прямих та портфельних інвестицій за останні 22 роки мали різну динаміку. Якщо у 2000 р. прямі інвестиції в Україну лише в 1,21 рази перевищували портфельні інвестиції, то у 2011 р., це співвідношення становило уже 2,71. У наступні два роки Україна нарощувала свої міжнародні запозичення дуже високими темпами: у 2013 р. порівняно з 2011 р. портфельні інвестиції зросли майже у 1,5%. І хоча прямі інвестиції також зросли, їх співвідношення з портфельними почало змінюватися на користь останніх. У 2014–2015 рр., коли в Україні почалася глибока економічна криза, спричинена окупацією Криму та війною на сході, відбувся відтік як прямих, так і портфельних інвестицій. І хоча загальноновизнано, що портфельні інвестиції більш оперативно реагують на кризові явища, в Україні у ці роки спостерігається дещо інша тенденція: обсяги прямих інвестицій скорочувалися швидше, ніж портфельних. Та й у наступні роки, коли почалося зростання іноземних інвестицій в Україну, швидше зростали портфельні інвестиції, ніж прямі. Це призвело до того, що у 2018 р. прямі інвестиції були лише в 1,38 рази більші, ніж портфельні [71, с. 84].

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження показників зовнішньоекономічних зв'язків України було зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України, динаміку змін загальних показників експорту та імпорту. Вартість експорту в Україні зросла з 2013 по 2021 роки. Це свідчить про зростання виробництва, щорічне покращення зовнішньої торгівлі, зокрема, збільшення можливостей реалізації власної продукції за межами України. Збільшення експорту зазвичай позитивно впливає на ВВП країни. Загалом такі зміни слід оцінювати як позитивні, що свідчить про поступове зростання внутрішньої економіки України. Аналогічно змінювалися й обсяги імпорту, тобто збільшувалися. Це означає, що зросла кількість і вартість операцій купівлі-продажу товарів.

2. Важливим питанням є структура експорту та імпорту між Україною та Європейським Союзом. Аналіз структури експорту та імпорту за групами товарів та видами послуг у 2021 році показав, що до п'ятірки лідерів експорту товарів з України до Європейського Союзу за обсягом входять: недорогоцінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, мінеральні продукти, жири та олії рослинного та тваринного походження, машини. Що стосується експорту послуг, то в 2021 році основними послугами, спрямованими на експорт, були: транспортні послуги, послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги, послуги з обробки матеріальних ресурсів та бізнес-послуги.

3. Поточний стан державних фінансів показує, що є потреба у створенні додаткових умов для підвищення конкурентоспроможності України. Нездатність економіки нашої держави досягти стабільного економічного зростання можна пояснити багатьма факторами, зокрема переважаючою централізацією бюджетних коштів у Державному бюджеті.

Порівняно з країнами Європейського Союзу, з бюджету України витрачається дуже мало коштів для забезпечення якісних змін в економіці.

4. За показником валового внутрішнього продукту на особу (з урахуванням рівня цін), протягом останніх років Україна була серед найбідніших країн Європи. Зростання державного боргу, з одного боку, веде до підвищення ділової активності в суспільстві, але з іншого боку, спричиняє негативні процеси в економіці, включаючи інфляцію. Хоча в Україні сповільнюється інфляція, є ціла низка проблем, які заважають економіці розвиватися. В першу чергу, це війна, яка поставила всю світову економіку на межу фінансової та економічної кризи.

5. Розглянуто тенденції міжнародної інвестиційної діяльності України, її проблеми. Досліджено обсяги надходження прямих та портфельних інвестицій в економіку України з країн світу. На підставі аналізу динаміки іноземного інвестування в Україні було виявлено проблемні питання та періоди.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

3.1. Вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України

Зовнішньоекономічна діяльність є одним із найважливіших факторів розвитку національної економіки будь-якої країни. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності є об'єктивною необхідністю, спрямованою на захист інтересів країни та її суб'єктів господарювання, надання їм рівних можливостей для розвитку всіх видів підприємницької діяльності, використання доходів та інвестицій [87].

В Україні можна ідентифікувати такі проблеми в сфері зовнішньоекономічної діяльності, як:

- «залежність національних виробників від комплектуючих від імпортних операцій, тому що власне виробництва обмежується нестачею стратегічних ресурсів;
- доходи від експорту повинні відшкодовувати витрати країни на імпорт, саме дане співвідношення дозволяє збільшити валютний запас. разом з тим, в нашій країні імпортозаміщення не має синергійності, що небезпечно для національної економіки;
- не зважаючи на світові тренди на енергоносії, в Україні паливні ресурси є досить коштовними, що негативно позначається на енергоємних галузях, що зумовлює скорочення експорту» [73].

Безперечно, для покращення та стабілізації зовнішньоекономічної діяльності, що вкрай важливо в умовах сьогодення, необхідно здійснити ряд заходів, зокрема:

1. Держава має підтримувати та розвивати програму стимулювання експорту та стримування зростання імпорту для врівноваження сальдо зовнішньої торгівлі.
2. Забезпечення та створення конкурентного середовища для вітчизняних виробників.
3. Покращення контролю за якістю надходження сировини, зокрема напівфабрикатів, для важливих галузей економіки.
4. Встановлення відповідних квот та/або урегулювання обсягу імпорту.
5. Регулювання кредитного споживчого ринку.
6. Створення системи страхування та гарантування експорту.
7. Двостороннє співпраця шляхом визначення перспективних ринків для розширення ринків збуту продукції та у перспективі збільшення експорту.
8. Проведення зваженої цінової політики в сфері експорту електроенергії.
9. Заохочення до участі вітчизняних виробників у зарубіжних виставках.
10. Посилення захисту інтересів наших товаровиробників на зовнішніх ринках [73, с. 169].

За умов сповільнення розвитку міжнародної торгівлі в Україні постає питання «вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність та активізації експортно-імпортних операцій, наскільки це є можливим в актуальних умовах. Ще у 2017 році була прийнята Експортна стратегія України (далі – Стратегія), яка, нажаль, мала переважно теоретичний характер, аніж практичний. Положення Стратегії визначали пріоритетні для України вектори розвитку експортної діяльності, які в умовах воєнного стану та, в перспективі, на етапі пост-воєнного відновлення, актуалізуються. Доцільно зауважити, що саме переорієнтація експорту із сировинного у товарний, зокрема такої продукції, яку можна визначити наукомісткою, високотехнологічною, інноваційною та із

високою доданою вартістю, може позитивно вплинути на динаміку показників зовнішньоекономічної діяльності та змінити рівень конкурентоспроможності і держави, і вітчизняної продукції на теренах світового простору». Відповідно, в контексті побудови тактики відновлення зовнішньоекономічної діяльності на поствоєнному етапі за основу варто взяти визначені Стратегією задачі [74]:

задача 1: створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;

задача 2: розвиток послуг із підтримки бізнесу та зовнішньої торгівлі в пост-воєнний період;

задача 3: зміцнення навичок і компетенцій суб'єктів господарювання, необхідних для участі в міжнародній торгівлі.

Суб'єкти господарювання повинні усвідомлювати, що «на етапі відновлення економіки, який неминуче настане після закінчення війни, вони отримають можливість вийти на нові ринки, що належать прогресивним європейським державам. Проте, основними передумовами зайняття впевнених позицій на них є прагнення і готовність вітчизняних підприємств до освоєння різних сфер економіки, а також підвищення конкурентоспроможності шляхом збільшення рівня інноваційності, екологічності і технологічності товарів/послуг. Отже, кожен учасник ЗЕД повинен розуміти важливість високої якості товарів і послуг, що експортує, їх інноваційності і технологічності задля спроможності конкурувати із провідними товаровиробниками глобального ринку. Саме якість продукції впливає на рівень довіри, яка на даний момент не достатньо висока до українського товаровиробника з боку споживачів європейських ринків». Проте, саме зараз, в умовах воєнних подій, коли України отримала шанс змінити своє майбутнє і переорієнтуватись на нові ринки збуту, важливо не втратити прихильність потенційного споживача [49].

Україна в умовах економічної кризи повинна зосередитися на підтримці вітчизняного виробника, а також експорті своєї продукції з одночасним обмеженням імпорту [73].

У переважній більшості продукція вітчизняних виробників характеризується низьким рівнем якості, який не відповідає світовим стандартам, а також високим рівнем витрат на її виробництво, що в кінцевому результаті зумовлює низький рівень конкурентоспроможності на зарубіжних ринках. Підвищити якість – це підвищити конкурентоспроможність своєї продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. З новим підходом до якості продукції зростає роль стандартизації, у розвитку якої значну роль відіграє держава. Більшість іноземних підприємств використовують для цього міжнародні стандарти ISO серії 9000 та похідні від них QS 9000, ISO 14000 тощо. Але найкращих результатів досягають ті, хто вдосконалює свої системи якості на основі концепцій загального управління якістю (TQM), якими передбачено безперервне вдосконалення організації, поліпшення якості продукції і задоволення потреб усіх зацікавлених сторін: споживачів, постачальників, персоналу, власників та суспільства [76, с. 127].

Ефективною у використанні можна вважати систему Кайзен. Ця концепція полягає у «запровадженні безперервних змін, з метою удосконалення, тобто удосконалення маленькими приростами за довший період часу. Кайзен змушує працівників стати обізнаними з метою повнішого використання їх навичок, поліпшення виробничого процесу, успішнішого ведення бізнесу. Сьогодні вважається, що Кайзен є загальним терміном для цілого діапазону сучасних тенденцій: TPM, TQC, гуртки якості, система інноваційних пропозицій, Kanban, JIT, система “нуль дефектів”, трудова дисципліна, розвиток продукту тощо». Особливостями, що відрізняють Кайзен від типових інновацій і реінженірингу, є такі: короткострокова реалізація; низькі витрати; використання доступного потенціалу людських ресурсів; стимулювання творчого потенціалу [77].

Необхідно відмовитися від імпорту тих товарів, які можуть виробляти вітчизняні підприємства. Особливо це стосується різноманітних продуктів харчування, надання послуг, тощо [76].

Необхідно збільшити кредитування під мінімальні ставки підприємств, фінансувати передусім інвестиційні проекти, спрямовані на ресурсо- та енергозбереження [73].

Для підвищення ефективності ЗЕД підприємств необхідно визначити перелік країн, потенційно привабливих з точки зору проникнення на їхні ринки. Водночас варто уважно проаналізувати стан середовища міжнародного маркетингу, що включає вивчення економічного середовища кожної країни. Компанії, яка вирішила вийти на іноземний ринок, потрібно враховувати існування безлічі обмежень і перешкод у міжнародній торгівлі як у країні, на ринок якої воно збирається вийти, так і у своїй власній. «До таких обмежень належать: митні тарифи (фіскальні та протекціоністські); валютний контроль з боку держави; низка нетарифних бар'єрів (системи національних стандартів безпеки, якості тощо). Вивчення економічного середовища передбачає аналіз економіки кожної з країн на предмет її привабливості як експортного ринку. Результатом вивчення середовища міжнародного маркетингу є інформація, аналіз якої дає змогу прийняти рішення про принципову доцільність (або недоцільність) виходу підприємства на зарубіжний ринок» [76, с. 126].

Крім того, необхідно підвищити ефективність міждержавних та міжурядових заходів для збереження і розширення ринків збуту продукції підприємств України, а також підтримувати заходи вітчизняних промисловців щодо захисту внутрішнього ринку від недобросовісного імпорту. Для зниження собівартості продукції підприємств необхідно знизити тарифи на електроенергію, та інші енергоресурси. Також уряду потрібно сприяти розширенню споживання продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку шляхом впровадження балансів

виробництва і споживання продукції підприємствами всіма галузями економіки [73].

Перспективними з точки зору підвищення ефективності регіональної зовнішньоекономічної діяльності є два напрями [86]:

1) розвиток інституційного забезпечення регіональних гарантій пріоритетних інвестиційних проєктів, створення нових робочих місць, пошук альтернативних джерел фінансування відповідних проєктів тощо;

2) спрощення процедур отримання дозволів та реєстрації інвестиційних проєктів, що здійснюються на регіональному рівні (що вимагає запровадження персональної відповідальності за порушення порядку та графіку проведення адміністративних процедур).

Прискореному розвитку зовнішньоекономічної діяльності в регіоні сприяє реалізація загальнодержавних і регіональних програм як основних інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

3.2. Перспективи розвитку українсько-японських зв'язків в економічній сфері

Україна завжди намагалася проводити різновекторну політику. Економічна присутність України в багатьох країнах Азії, Африки, Латинської Америки, Австралії та Океанії вкрай недостатня, хоча країни цих регіонів можуть бути активними імпортерами українських машинобудівних виробів, продукції хімічної, металургійної промисловості. Незважаючи на географічну віддаленість, Японія завжди була пріоритетним партнером для України завдяки своєму потужному виробничому потенціалу, міжнародному авторитету, провідному технологічному досвіду. В перші роки незалежності України економічні відносини країн базувалися на експорті з Японії в Україну автомобілів та електроніки. На сучасному етапі відносини вже

базуються на стратегії співпраці в сферах екології, енергетики, інвестування, співпраці в рамках Кіотського протоколу, а також надання Японією допомоги в рамках концепції «Арки свободи і процвітання». Завершення фінансово-економічної кризи, що охопила провідні країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) в останнє десятиліття минулого століття, стало передумовою для економічного «ренесансу» Японії і зростання її ролі в глобальному масштабі [78].

Японія є третьою країною світу за розміром ВВП. На міжнародній арені Японія відіграє активну роль, особливо в рамках ООН та її інституцій, Великої вісімки, СОТ, Організації економічного співробітництва та розвитку. На регіональному рівні Японія співпрацює в рамках АСЕАН+3, АСЕАН+1 (Японія), Тристороннього співробітництва Японія – КНР – Південна Корея, АТЕС, самітів східно-азіатських країн. У двосторонніх відносинах головним партнером Японії є США [79].

Країна займає друге місце в світі (після США) з економічного розвитку, маючи ВВП близько 4,5 трлн. дол. і третє місце в світі після США і Китаю за паритетом купівельної спроможності. За зростанням ВВП протягом однієї робочої години ця країна займала 18 місце в світі [84].

Азіатсько-Тихоокеанський регіон має усі передумови, щоб уже у цьому сторіччі стати одним з центрів світового політичного, фінансового та економічного впливу. У регіоні тісно переплелися стратегічні інтереси ключових глобальних гравців – США, ЄС, Китаю, Японії [82].

На сьогодні основними факторами, що певною мірою стримують зростання українського експорту, в тому числі і до Японії, є [80; 81; 82]:

- помітне посилення міжнародної конкуренції та зростання державної підтримки власного експорту в провідних зарубіжних країнах;
- суттєво ускладнений доступ українським підприємствам до світових ринків внаслідок протекціоністських заходів, вжитих низкою країн щодо захисту власних ринків;

- недостатній розвиток системи сертифікації та контролю якості експортної продукції (а отже, продаж низькосортної продукції за низькими цінами);
- відсутність у більшості підприємств досвіду та спеціальних знань щодо виходу на світові ринки, низький рівень маркетингової активності, неузгоджені дії на державному рівні;
- розрив традиційних виробничих і коопераційних зв'язків з підприємствами країн СНД та Східної Європи;
- критично недостатнє інвестування в перспективні експортноорієнтовані проекти за рахунок внутрішніх ресурсів та обмежені можливості використання для цього іноземних інвестицій та кредитів через низький міжнародний рейтинг фінансово-економічної надійності України;
- низька ефективність виробництва, висока енерго- і матеріалоємність продукції, високий ступінь старіння основних виробничих фондів, відсталість технологічної бази більшості галузей народного господарства. Це дає можливість перенести новітні конкурентоспроможні технології військово-промислового комплексу в цивільні галузі;
- висока залежність від імпорту енергоносіїв, проміжної продукції, машин та обладнання, невиправданий імпорт багатьох споживчих товарів, фактична відсутність фінансово-організаційної й інформаційної структури державної підтримки експорту, слабкий експортний і валютний контроль.

Найбільший обсяг японських інвестицій залучено у сферу торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку на суму 83,9 млн. дол. США, або 64,2% японських інвестицій в Україні. Інвестиції в українську промисловість становила 46,72 млн. дол. США або 35,7% [80].

Після підписання між Україною та Японією у 2015 р. Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, а також запровадження у 2016 р. поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на основі Угоди про асоціацію, Україна стала більш привабливою для

японського бізнесу в інвестиційному і торговельному сенсах. У 2019 році загальний товарообіг між Україною і Японією сягнув рівня 1,24 млрд. дол. США. При цьому український експорт становив 260 млн. дол. США, а імпорту з Японії – 975 млн. дол. США. Український експорт формується переважно за рахунок товарів з низьким рівнем доданої вартості, а саме залізних руд і концентратів (56% товарного експорту) та тютюнових виробів (29%). Водночас структура японського імпорту характеризується стабільністю і складається переважно з автомобілів (65% японського імпорту в Україну), а також продукції важкого машинобудування, оптичних і фотографічних апаратів та електричних машин. Зазначимо, що у 2017 році було отримано дозвіл на імпорту української молочної продукції до Японії, а у 2019 р. узгоджено сертифікати здоров'я на експорт з України до Японії м'яса курятини, а також свіжих яєць [85].

Україна та Японія мають великі перспективи для розвитку взаємовигідної економічної співпраці, зокрема, йдеться про торговельну лібералізацію, розширення інвестиційної присутності японського бізнесу в Україні, спільну взаємодію в глобальних проектах. Нині одним із перспективних механізмів залучення нових інвестицій в державний сектор економіки України є державно-приватне партнерство. Українська сторона зацікавлена в залученні японського бізнесу до реалізації інфраструктурних проектів. Лібералізація торгівлі сприятиме реалізації торгового потенціалу між нашими країнами і стимулюватиме ділове партнерство. Важливо реалізувати спільні бізнес-проекти в галузі енергетики, літакобудування та авіації, машинобудування, ІТ, туризму, сфері охорони навколишнього середовища та інших [88].

Японія, незважаючи на свою географічну віддаленість від України, надає значну технічну, грантову і фінансову допомогу нашій країні, сприяючи політичним і економічним реформам, забезпеченню стабільності роботи державних інституцій і дотриманню основних прав і свобод людини.

Серед перспективних напрямків розвитку двосторонніх відносин можна назвати такі [89, с. 96]:

1. Сприяння Японії розбудові Української держави, підтримка нею демократичних перетворень, сприяння розвитку громадянського суспільства.
2. Розвиток політичної співпраці та запозичення японського досвіду для впровадження політичних реформ в Україні.
3. Економічна, фінансова і грантова допомога Україні для подолання економічної стагнації і економічного розвитку.
4. Розвиток співробітництва у сфері протирадіаційного захисту та ліквідації техногенних аварій на атомних електростанціях.
5. Підтримка України в міжнародних організаціях через співпрацю з Японією, яка відіграє важливу роль в G7, МВФ, ОЕСР та ін.
6. Розвиток торговельно-економічного співробітництва.

Для такої потужної та бізнес-орієнтованої країни, як Японія, покращення нашого бізнес-середовища стане головним сигналом успіху реформ і вагомим мотиватором для ініціювання та поглиблення співпраці з японськими корпораціями, які можуть відігравати важливу роль в сприянні розвитку такої співпраці, більше інвестуючи в зростаючу економіку нашої держави. Дуже корисним видається поглиблення співпраці і тісної взаємодії з представниками японських компаній, які вже працюють в Україні, та японською бізнес-федерацією «Кейданрен» з огляду на швидку реалізацію амбітних цілей нової команди урядовців, насамперед, у антикорупційній сфері. Крім того, доцільно розробити пропозиції щодо розробки комплексної довгострокової стратегії відносин між Україною та Японією з акцентом на більш активному розвитку партнерства, посилити роботу щодо подальшого поглиблення українсько-японського політичного діалогу на найвищому рівні. Однак контакти не повинні обмежуватися вищим рівнем. Співпраця має будуватися на всіх рівнях державних установ та органів виконавчої влади. Драйвером діалогу між Україною та Японією має стати безпекова складова [90].

Таким чином, сьогодні в українсько-японських відносинах відкрите реальне вікно можливостей на тлі активізації політичного, економічного діалогу та підвищення інтересу японського бізнесу до потенціалу України.

Висновки до розділу 3

За результатами визначення перспектив розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України було зроблено такі висновки:

1. Зазначено, що пріоритетними напрямками зовнішньоекономічної політики України можна вважати сприяння експорту та стримування зростання імпорту, досягнення глобальної конкурентоспроможності, зміцнення позицій на світовому ринку тощо. Досягнення вказаних цілей є неможливим без вдосконалення інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність та активізації експортно-імпортних операцій.

2. Встановлено, що перспективними з погляду підвищення ефективності регіональної зовнішньоекономічної діяльності є два напрями: розвиток інституційного забезпечення регіональних гарантій пріоритетних інвестиційних проєктів та спрощення процедури отримання дозволів та реєстрації інвестиційних проєктів.

3. Сформульовано напрямки подальшої співпраці між Україною та Японією, які можуть здійснити позитивний вплив на вирівнювання торговельного балансу України. Пропонується використання співпраці в галузі машинобудування, енергетики, сільського господарства та промислової кооперації як основних векторів двостороннього економічного співробітництва.

4. Наголошено, що Україна та Японія мають великі перспективи для ефективного розвитку взаємовигідних економічних відносин.

ВИСНОВКИ

За результатами визначення перспектив розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах інтеграції в світовий економічний простір було зроблено такі висновки:

1. Зовнішньоекономічні зв'язки — це сукупність форм, засобів та методів зовнішньоекономічних відносин між країнами. Важливою складовою розвитку економіки країни і господарської діяльності в цілому є розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств країни і зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема. Здійснюючи такі основні зовнішньоекономічні операції, як експорт й імпорт, підприємства країни розширюють не тільки умови внутрішнього ринку, але й дають змогу державі продемонструвати свій економічний й експортний потенціал на світовій арені.

2. Проведений аналіз законодавчих та нормативних документів України дозволяє зробити висновок, що питання нетарифного регулювання зазначеної сфери, на жаль, не мають такої ж чіткої регламентації та однозначності як в правовому, так і в економічному аспектах. Однією з головних причин такої ситуації є гнучкий характер самого принципу нетарифного регулювання, а також відсутність чіткої систематизації та єдиного механізму реалізації, їх фрагментарне оформлення навіть на законодавчому рівні.

3. Вартість експорту в Україні зросла в період з 2011 по 2012 роки та з 2013 по 2021 роки. Це свідчить про збільшення виробництва, щорічне покращення зовнішньої торгівлі, зокрема, збільшення можливостей реалізації власної продукції за межами України. Збільшення експорту зазвичай позитивно впливає на ВВП країни. Загалом такі зміни слід оцінювати як позитивні, що свідчить про поступове зростання внутрішньої економіки України. Аналогічно змінювалися і обсяги імпорту, тобто з 2011 по 2012

роки та з 2013 по 2019 роки вони зросли. Це означає, що зросла кількість і вартість операцій купівлі-продажу товарів. У 2020 році було зафіксовано падіння імпорту, а вже у 2021 році – знову зростання. Таким чином, Україні вдалося зберегти макроекономічну стабільність. Виходячи з цього дослідження, кризовими роками були 2012-2013 і 2020 роки, коли ринок «просів», а кількість і обсяги угод зменшилися.

4. Важливим чинником, який суттєво гальмує розвиток країни, є зростання рівня державного боргу, що призводить до погіршення фінансової спроможності держави. Розмір державного боргу має постійну тенденцію до зростання. У 2019 році державний і гарантований державою борг України становив 98 млрд. (+8,5% в порівнянні з 2018 роком). В серпні 2022 року він виріс ще на 1,2% і складав 3,6 трильйона гривень. Основними причинами зростання є великі державні витрати на оборону, а сильне зростання державного боргу в гривні пов'язане з девальвацією національної валюти.

5. Дослідження платіжного балансу показало, що загалом за 2021 рік зведений платіжний баланс сформовано з профіцитом у 487 млн. доларів. США (у 2020 році – 2,0 млрд. дол. США). Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2021 році склав 3,2 мільярда доларів. США (1,6% ВВП) порівняно з профіцитом у 5,3 млрд. дол. США (3,4% ВВП) у 2020 р. Дефіцит сформувався, в першу чергу, під впливом значних дивідендних виплат (особливо наприкінці року) та реінвестованого доходу. Без урахування реінвестованого доходу профіцит поточного рахунку склав 1,1 мільярда доларів. США, або 0,5% ВВП (на 2020 рік – 4,8 млрд. доларів США, або 3,1% ВВП). Дефіцит товарів і послуг сформувався на рівні 2,7 млрд. дол. США (2,4 млрд. доларів у 2020 р.).

6. Європейський Союз має стабільні зовнішньоекономічні відносини з багатьма регіонами та країнами світу. Одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності України є подальший розвиток торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва з країнами ЄС. Основним юридичним документом, який підсилює і регулює процес

співпраці України з Європейським Союзом, є Угода про асоціацію. Це орієнтир у здійсненні важливих внутрішніх трансформацій в Україні. Невід'ємною частиною Угоди є поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі Україна-ЄС, яка стане інструментом економічної інтеграції.

7. Обґрунтовано, що для покращення та стабілізації зовнішньоекономічної діяльності вкрай важливим в умовах сьогодення є здійснення ряду заходів, удосконалення інструментів впливу на валютний курс та активізація експортно-імпортних операцій, наскільки це можливо. Запропонований механізм відновлення зовнішньоекономічної діяльності базується на: створенні сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту; розвитку послуг по підтримці бізнесу та зовнішньої торгівлі; посиленні навичок і компетенцій суб'єктів господарювання, необхідних для участі в міжнародній торгівлі.

8. Відносини між Україною і Японією виходять на новий рівень. Досягнуті результати в галузі торговельно-економічного співробітництва сприятимуть розширенню номенклатури українського експорту та зменшенню дисбалансу у двосторонній торгівлі товарами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Радзієвська С.О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання. К.: «СІК Груп Україна», 2015. 344 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія. Політекономія : підручник для студентів вищих закладів освіти. К.: Знання-Прес, 2001. 581 с.
3. Трифонова О.Д., Дорошкевич Є.С. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зовнішньоекономічну діяльність України шляхом дослідження експортно-імпортних операцій. *Ефективна економіка*. 2017. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5647> (дата звернення: 01.10.2022)
4. Шкурупій О.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 №959-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T095900?an=10013> (дата звернення: 01.10.2022)
6. Експорт та імпорт України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 02.10.2022)
7. Созанський Л.Й. Динаміка і структура зовнішньої торгівлі товарами в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/49.pdf> (дата звернення: 02.10.2022)
8. Дуляба Н. І., Далик В. П. Розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах глобальної нестабільності. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/84.pdf (дата звернення: 02.10.2022).
9. Садиков С. Українське економічне лихо. URL: https://lb.ua/economics/2016/11/23/351448_ukrainske_ekonomichne_liho.html (дата звернення: 02.10.2022)

10. Солонина Є. Україна в півтора раза наростила експорт до ЄС: що відбувається. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-ekonomika-export-zerno-metal-mashyny-es-rf/31568426.html> (дата звернення: 04.10.2022)
11. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022)
12. Перспективи подальшого розвитку світового ринку зерна під впливом фактору війни. *АПК-Інформ*. 2022. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1526704> (дата звернення: 05.10.2022)
13. Зінчук Т.О. Продовольча безпека як складова мобілізаційної стратегії розвитку економіки у контексті світового досвіду. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5367> (дата звернення: 05.10.2022)
14. Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2022. Vol. 8. No 6. P. 1001-1008.
15. Шмиголь Н.М., Павлюк Т.С. Проблемні питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. 3. С. 118-121.
16. Кушнір Н., Химинець В. Сучасні зовнішньоекономічні зв'язки Європейського союзу. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. №10(172). С.37-42.
17. Ремінський М. М., Петренко К.В. Динаміка та розвиток зовнішньоторгівельних відносин Україна-ЄС в процесі євроінтеграції України. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2020. № 14. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/205845> (дата звернення: 09.10.2022).
18. Ключник А. В., Слюсаренко А. В. Методичні підходи та методика аналізу впливу зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток аграрного сектору економіки. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2799> (дата звернення: 09.10.2022)

19. Кузнєцова К. О., Дергачов Є. В. Зовнішньоекономічні зв'язки та теорія ендогенного зростання. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. І Міжнародної наук.- практ. конф., 23 квіт. 2020 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С. 130-131.
20. Гладкий О. В. Зовнішньоекономічні зв'язки регіонів України. 2013. URL: <https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09/%d0%b7%d0> (дата звернення: 11.10.2022)
21. Господарський кодекс України від 16.01.2003. № 436 – IV. *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 11.10.2022)
22. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління: [підручник], 2-е вид., перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2004. 699 с.
23. Кириченко О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. К. : Знання-Прес, 2002. 384 с.
24. Гречин Є. Теоретичні основи дослідження правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 91-95.
25. Метеленко Н. Концептуалізація поняття «фінансовий механізм». *Причорноморські економічні студії*. 2016. №10. С. 171–179.
26. Маруняк Є. Регіональні особливості глобалізаційних процесів. *Вісник Національної академії наук України*. 2011. № 8. С. 21-33.
27. Тарангул Л.Л., Горленко І.О., Євтушенко Г.І. Розміщення продуктивних сил: Посібник. К., 2000. 264 с.
28. Голіков А.П., Дейнека О.Г., Позднякова Л.О., Черномаз П.О. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб. для студ. К.: Центр учбової літератури, 2008. 462 с.
29. Г. Скворцова. *Мировая экономика и международные отношения*. 2010. № 3. С. 73 – 81.
30. Інформація за повідомленнями з країн-членів СОТ. Департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод. *Міністерство розвитку*

економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://me.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2022).

31. Донюк О. А., Буркіна Н. В. Аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Т. 1. № 12. С. 211-215.
32. Kozak Yu. H., Lohvinova N. S., Prytula N. V. *Mizhnarodna torhivlia* [International trade], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv-Katovitse-Krakov, Ukraine-Poland. 2015.
33. Гребельник О.П. Методологічні аспекти аналізу участі країни у сфері світогосподарських відносин. *Стратегія розвитку України*. 2019. № 2. С. 13-21.
34. Горбенко Ю.В. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків на етапі трансформування економіки України у ринкову. *Розвиток регіонів*. 2011.
35. Рибакowa Т. О. Зовнішньоекономічна діяльність як об'єкт фінансового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14, ч. 2. С. 94-98.
36. Гузенко Г.М., Гайдученко Ю.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія : Економічна теорія та право. 2013. № 3. С. 77-89.
37. Акименко О.Ю. Теоретична концептуалізація зовнішньоекономічної діяльності як вагомого фактора економічної стабілізації держави. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38-1. С. 37-42.
38. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник. Видання 6-те, перероб. та доп. / За ред. Козака Ю. Г. –К.: «Центр учбової літератури», 2019. 292 с.
39. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Стасишин А.В., Дубик В.Я., та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: Видавництво «Апріорі», 2019. 460 с.

40. Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 602 с.
41. Козак В.В., Пайкова Л.А., Давнленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. Навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2002. 406 с.
42. Тасліцький Г. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в період запровадження воєнного стану. *Юридична газета online*. 02 червня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/regulyuvannya-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-v-period-zaprovadzhennya-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 01.11.2022).
43. Кильницька Є. В., Глухова С. В. Особливості нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України та СНД в умовах дестабілізації соціально-економічних систем. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2022. № 1. С. 47-53.
44. Закон України «Про Митний тариф України» від 04.06.2020 р. № 674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-20#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
45. Митний Кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
46. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
47. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 10.04.2008 р. № 250-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049#Text (дата звернення: 03.11.2022).
48. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи) / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku> (дата звернення: 03.11.2022).

49. Скрипник С.В., Процевят О.С., Воронова О.В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262> (дата звернення: 04.11.2022).
50. Малік Є. О., Табакова Т. В. Сучасний стан державних фінансів України: пріоритети, стратегія та ризики. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С.60-67.
51. Молдован О. О. Новий етап реформи системи державних фінансів України: ключові пріоритети та завдання . *Фінанси України*. 2014. № 8. С. 57–69.
52. Квач Я. П. Проблеми та перспективи реформування державних фінансів в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1. С. 112–121.
53. Моніторинг факторів, що створюють ризики стійкості державних фінансів України: науково-аналітичні матеріали / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець; НАН України. Київ : Ін-т економіки та прогнозування. 2015. С.2–13.
54. Ми маємо зробити все, щоб Україна перейшла від транзитної економіки до економіки, що розвивається, за одне десятиліття. *Міністерство економіки України*. 2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f291474f-556b-4d0d-9962-d0cb3dd49ec6&title=MzMamoZrobitiVse-SchobUkrainaPereishlaVidTranzitnoiEkonomikiDoEkonomiki-SchoRozvivatsiaZaOdneDesiatilittiaYuliiaSviridenkoNaForumiYesProMaibutnKraini> (дата звернення: 09.11.2022).
55. Звіт МВФ: Україна – найбідніша країна Європи. *TCH*. 2018. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zvit-mvf-ukrayina-naybidnisha-krayina-yevropi-1232496.html> (дата звернення: 09.11.2022).
56. Державний борг України: як він змінювався з 2012 року та під час повномасштабної війни. *Слово і діло*. 2022. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2022/10/11/infografika/ekonomika/derzhavnyi-borh-ukrayiny-yak-vin-zminyuvavsya-2012-roku-ta-povnomasshtabnoyi-vijny> (дата звернення: 10.11.2022).

57. Циганов С. А. Фіскальна і монетарна політика – складові забезпечення макрофінансової стабільності національної економіки / С. А. Циганов, Т. В. Табакова // *Вісник Національного банку України*. 2014. № 5 (219). С. 34–38

58. Вінокуров Я. Державний борг України перевищить 100% ВВП. Що це означає? *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/25/692991/> (дата звернення: 12.11.2022).

59. Семенча І.Є., Калашнікова Ю.М. Інфляційні процеси в Україні: проблеми сьогодення та причини виникнення. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 39. С. 97-101.

60. Інфографіка: фінансова децентралізація. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=409155&cat_id=397854 (дата звернення: 14.11.2022).

61. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 8 місяців 2022 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15570> (дата звернення: 15.11.2022).

62. Наповнення державного бюджету в Україні та країнах ЄС: джерела схожі, проте рівень перерозподілу коштів різний. *Ціна держави*. 2019. URL: <https://cost.ua/745-napovnennya-derzhavnoho-byudzhetu-v-ukrayini-ta-krayinakh-ec/> (дата звернення: 17.11.2022).

63. Затонацька Т. Г. Перспективи та передумови бюджетної децентралізації в Україні на сучасному етапі / Т. Г. Затонацька, Є. Ю. Кузькін, А. В. Ставицький // *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2015. № 1 (70). С. 74–86.

64. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку. Київ : Ін-т економіки та прогнозування. 2010. 356 с.

65. Данилишин Б. Яка частка держави в економіці потрібна Україні. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/> (дата звернення: 20.11.2022).
66. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 21.11.2022).
67. Фаріон М.М. Платіжний баланс та потоки капіталу. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 22.11.2022).
68. Котко О.К. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Академічний огляд*. 2021. № 1 (54). С. 87-94.
69. Маркевич К. Хто і як інвестує в Україну. 2019. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iaak-investuie-v-ukrainu> (дата звернення: 24.11.2022).
70. Гмирін А. Прямі інвестиції в Україну: «рекордні за останні роки» чи «низькі»? *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/11/30/680215/> (дата звернення: 24.11.2022).
71. Задоя А.О. Портфельні інвестиції в Україну: шанси чи загрози? *Академічний огляд*. 2019. № 2 (51). С. 81-90.
72. Дзюба П.В. Концептуальна структура теорії портфеля як парадигмальна основа сучасної теорії міжнародного портфельного інвестування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15 (1). С. 100–106.
73. Зінченко А. В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. II Міжнародної наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. С. 168-169.

74. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021 рр.) : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1017-р від 27.12.2017. *Офіційний вісник України*. 2018. №11. С. 15. Ст. 398.
75. Зовнішньоекономічне співробітництво України: стан, перспективи розвитку, загрози та ризики. *Борисфен Інтел*. 2014. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-regioni/arxiv-ukra%d1%97na/vneshekonom/ (дата звернення: 29.11.2022).
76. Кондратюк А., Жалдак Г. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 1. С. 121-129.
77. Яковлев А. І. Удосконалення методів визначення ефективності ЗЕД /А.І. Яковлев // Фінанси України. – 2014. – № 9. – С.25-27.
78. Ханова О., Журавльов О. Тенденції та перспективи розвитку зовнішньоекономічних відносин між Україною та Японією. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2012. Т.1. №1-2. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5985> (дата звернення: 30.11.2022).
79. Krugman Paul R. International economics: theory & policy [Text] / Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz.—9th ed. – New-York: Pearson, 2012. – 736 p.
80. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Державна підтримка українського експорту: статистична інформація, зовнішньоекономічна діяльність, географічна структура торгівлі України. URL: http://ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/?country=jap (дата звернення: 01.12.2022).
81. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник для студентів менеджерських спеціальностей. Н. М. Волоснікова, С. О. Клімова, С. І. Архієреєв. – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. 271 с.

82. Світова економіка: навч. посібник / За редакцією Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, Н. С. Логвінової – К.: Центр учбової літератури, 2010. 328 с.
83. Наумова Л. М. Механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств Херсонської області. *Економіка та держава* . 2015. № 2. С.79-82.
84. Азіатський банк розвитку. URL: <http://www.adb.org/data/statistics> (дата звернення: 02.12.2022).
85. Українсько-японські відносини. <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini> (дата звернення: 02.12.2022).
86. Шупрудько Н. В. Інструменти регулювання зовнішньоторговельної діяльності на регіональному рівні та їх вплив на ефективність ЗЕД макrorівня. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 36. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 02.12.2022).
87. Міщенко Д., Міщенко Л. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/8.pdf (дата звернення: 03.12.2022).
88. Україна та Японія провели підготовчу зустріч до Дев'ятого засідання Координаційної Ради з питань економічного співробітництва. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id> (дата звернення: 03.12.2022).
89. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. № 42. С. 89–98.
90. Україна і Японія. Як зберегти міцні зв'язки. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2781795-ukraina-i-aponia-ak-zberegiti-micni-zvazki.html> (дата звернення: 04.12.2022).
91. Белесков М. Аудит зовнішньої політики: Україна—Японія. К.: Інститут світової політики, 2016. 54 с.